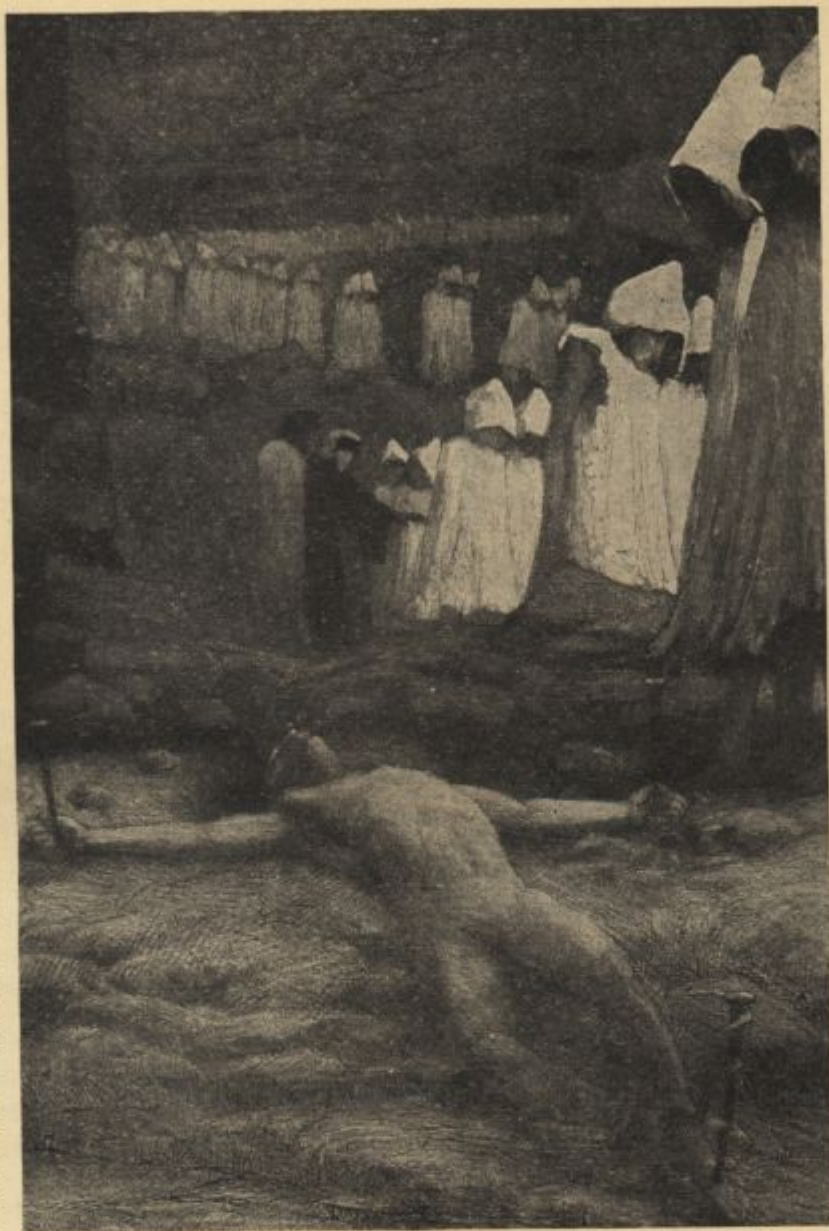

LICEMERI.

PLES PRI JAJCU.

IZ BOSANSKIH TURŠKIH BOJEV V 16. STOLETJU (15. .).

„Trma vaša, sila naša —
naš bo danes grad!“
Sika, seka Usref-paša,
seka z njim Turčad.

Damaščanka jim jeklena
prežvižgava zrak,
glava ne sŕči nobena
ne naprej ne vznak.

Pod obzidjem prožno Pliva
v Vrbas priskaklja,
pašo pika porogljiva
pesem iz vodâ:

„Tu smo tvoje gizdalinke,
lice nam bleđi,
pošlji nam rdeče šminke,
krščene krvi!“

Kreše se, krivi in krha
jekelce trdó,
paši prikipi do vrha
besov sedem sto:

„Nočca plane, še ne vstane:
šminke cela kad! —
Hajdmo v hosto za pesjane
zank si navozlat!“ —

Ljud se po obzidju šeče,
trosi pórog jar,
svojo misli, nič ne reče
Kegljević glavlar.

Pošlje cunjavo človeče,
dâ -mu velik dar,
svojo misli, nič ne reče
Kegljević glavlar.

Spet človeče v grad priteče:
„Jojme zlih prevar!“
Svojo misli, nič ne reče
Kegljević glavlar. —

Dan zagíne, z neba zine
leno zlati ščip,
ves oblit od mesečine
zgane se nasip.

Poglavar šepeče trumi:
„Takrat na migljaj...
Zdaj pa le vtonite v šumi!...“
Sam hiti nazaj.

V gradu skliče tri rogove,
gre na glavni trg,
pošlje jih na tri vetrove,
čaka tih in mrk.

Ljud na glavni trg pridere,
poglavar veli:
„Pripeljite svoje hčere,
kaj mi boste vi!“

Pristopicajo dekleta.
„Danes vidi v vas
dom in njegova osveta
svoj edini spas,

Spet bo jutri dan proščenja,
vsako leto kres
ga na predvečer začenja
in za kresom ples.

Kar nam čas opamtiveči,
ne zatre Turčin,
prosto preči, ne prepreči
plesa Moslemin.

Kakor lani na poljani
„Kraljevo poljé“
po prastari priči znani
vžgó se vam peté.“

Še jim pravi, še dostavi:
„Tudi fantov vam
stasa vitkega v trdnjavi
za plesalce dam.“

Jih povede v orožarno.
S handžarji pokrit,
brušenimi tankomarno,
blisketal je zid:

„Izberíte, kakor nese
vam srce in sla:
ta za Turke, ta za bese,
ta za obadva.“

So izbirale, izbrale.
Še so čule nauk:
„Srca — danes bodo skale
za solzé in javk.

S plesom, deve, prelepó ve
jih prevarite,
v plesu dolge jim vratove
prehandžarite.“ —

Zakraguljčkala je s hriba
pesemca nizdol —
pripogiba se in ziba
v plesu že napol.

In v poljani na ravani
se razmahne ples,
razposajen kakor lani,
glasen do nebes.

Poigrava, vztrepetava
zlati lunin svit,
mehko prišumeva trava,
mrko gleda zid.

Mrko gleda: dol iz hoste
paša in Turčad
zopet vračajo se v goste
pod molčeči grad.

Pod obzidjem prožno Pliva
v Vrbas priskaklja,
pašo pika porogljiva
pesem iz vodâ:

„Tu smo tvoje gizdalinke,
lice nam bleđi,
pošlji nam rdeče šminke,
krščene krvi!“

Paši poljejo močnejše
vroče nozdrvi,
roj hitreje in hitreje
mimo loz drvi.

Kot bi trenil — kaj da noga
noče jim naprej?
Ni švigótnil izza loga
zvokovit juhej?

Še in še napnó ušesa,
še prisluhnejo,
tiho zlezejo v drevesa,
se potuhnejo:

Na ravani živa loka
sočkanih deklet —
dar velikega preroka,
majhen predobed!

Paša slinasto pomlaska:
„Allah il Allah,
bujnostaska, temnolaska,
kdo te meni da?“

Z vej se bliskoma spustijo
v jato planejo,
a dekleta — ne bežijo,
se ne ganejo.

Še z odprtimi rokami
jih sprejemajo,
nase v mrzlični omami
jih prižemajo.

In v poljani na ravani
polje divji ples,
stokrat lepši nego lani,
stokrat bolj zares.

Zdajci paša devi niže
skloni se do ust,
hoče, da naj mu obliže
slizavo čeljust.

Temnolaska le pogrebe
pod predpasnikom:
„Ti si mene, jaz pa tebe
poljubila bom.“

„Spas!“ je viknila v trdnjavo,
bliskoma odzad
zavihtela mu nad glavo
handžar skozi vrat.

Vse zablisnejo ostrine,
v gradu počí strel,
iz zasede na Turčine
vre in vre krdel. —

Pod obzidjem prožno Pliva
v Vrbas priskaklja,
pašo pika porogljiva
pesem iz vodâ.

Smejejo se gizdalinke,
lice jim rdi:
„Paša nam obljubil šminke,
dal je lastno kri.“ —

MRTVI KAPITALI.

(POVEST.)

I.

Bilo je prve dni meseca avgusta. Slavonsko solnce je pripekalo na vso silo in po prostori ravnini se je zrak kar iskril, da nisi mogel gledati dva, tri hipe v isti smeri v daljavo. Po zlatih poljanah so se dvigali križi pšenice, zloženi pravilno v vrste. Le tuintam je zakrila visoka koruza pogled v daljino, le tuintam se je dvigala kaka košata hruška, ki so se pod njo našle ovce, komaj dihaše od sopare. Drugače nikjer ničesar, kar bi oživiljalo ali motilo to monotono mrtvilo. Samo kdaj, kdaj zapazi dobro oko po dvoje in dvoje grlic, ki so letele bliskovito kakor valovi čez nizko strn, ali v zraku lebdečega malega jastreba, ki, kakor v zraku pribit, preži na miši. Iz zemlje puhti dušljiv in omamljiv vonj. A če zganeš z glavo ali z roko, začutiš topli zrak, kakor da te poljublja ogreta para. Kar je bilo v tebi znoja, vse je že izhlapelo in se posušilo po licih in zdi se ti, kakor da imaš na obrazu tanko plast strjenega testa.

Nekega takega popoldne je šel oskrbnik gosposčine, gospod Matković, s skednja. Gologlav, razgaljen, v kratkem, povsem izpranem in izkrpanem suknjiču, ki je na vzbočenih, debelih plečih kazal dva okroglo-podolgasta madeža od znoja, je korakal počasi pod svetlim, ponošenim solnčnikom, podoben od daleč veliki gobi. Gospod Matković je bil človek petdesetih let, povsem kratko ostrižen, kratkega debelega vratu, ves rdeč in poln poletnih mozoljev po nosu in čelu. Debelo, malone štirioglato lice s svetlimi, rumenkastimi, drobnimi očmi in mesnatim, rdečim nosom se je zdelo na prvi pogled topo in preprosto — a ko je izpregovoril s pretrganim, ostrim glasom — ta glas je bil podoben ostremu izrazu lica — se je poznalo, da govori iz njega ona dobra preprostost in iskrenost, ki se skriva samo v takih ostrih, trdih obrazih. Hodil je pravilno in odmerjeno, in videlo se je, da ta človek po leti in po zimi, po blatu in po suhem stopa z vedno istim, počasnim, a čvrstim korakom.

Nasproti se mu pripelje nekoliko vozov z visoko naloženimi snopi pšenice. Konji so se, kakor sami od sebe, ustavili pred Matkovićem, ki je med tem izvlekel majhno knjižico, katero si je bil naredil sam, ter jel beležiti v njo s svinčnikom, privezanim na drugem koncu za gumb suknjiča.

„Ti si Vincetič. Katera številka hiše?“

„Dvaintrideseta.“

„Koliko voziš?“

„Sedem križev“, odvrne vaščan z voza in mu vrže kapo z na njo pritrjenim lističem. Gospod Matković pogleda listič, pomrma nekaj in vrže kapo zopet kmetu na voz.

„Na — pa idi! Vi trije ne boste nikdar več delali pri meni, ni-kdar več delali pri meni, ni-kdar! Ali ste me razumeli, huncuti prokleti, ni-kdar!“

„Nismo mogli prej, gospod, oprostite! Vse bomo točno naredili. Do danes nismo mogli, malo nas je doma — —“

„Molči, molči, huncuti, prokleti lažnivci...“

Gospod Matković je mencial z rokami in nogami, ko je govoril, kakor bi ga tresla mrzlica, a glas mu je, komaj razumljiv, prehajal z najvišje višine v najglobljo nižino. Vozniki so vzkliknili: „Z Bogom, gospod!“ in pognali konje.

„A-a, danes ni dobre volje“ — reče prvi voznik.

„Ni, a za trenutek ali dva pa bo zopet dober, kakor dober dan. Poštenjak, da mu ni enakega, in človeku ne stori niti za las žalega.“

„Bilo bi bolje, da mu nisem ničesar odgovoril.“

„Bilo bi... ali dokler ne izpregovori, ne veš, kake je volje. Vedno je naoblačen.“

Nato so švrknili z bičem po konjih in se ulegli vznak po snopju. Oni najmlajši zažvižga veselo slavonsko melodijo, a konji so krenili k velikemu grajskemu skednju.

Gospod Matković je korakal dalje z istim odrevenelim izrazom na obrazu, ki mu niso bili več mar pekoči žarki solnca. Bila mu je potreba, da se izkriči in izpsuje, zakaj njegovi fizionomiji ni niti pristojalo, da bi govoril lepo in mirno. Ako se je s kom razgovarjal tiho in milo, so se mu na licu in okrog usten kar nategnile in nabrekle vse mišice in komaj ga je bilo razumeti, kaj meša z jezikom. A ko je kričal in psoval, tedaj so mu pa skakale besede, kakor iskre z nakovala. Nikdo mu ni tega zameril, razen njegove žene, ki se je s početka sramovala, a pozneje žalostila in jezila radi te njegove navade. On, sovražnik žensk in sangvinik po naravi, je še podžigal njeno jezo. Ona, hči visokega, pa siromašnega uradnika, a še sedaj lepa in ponosna, se je poročila z njim, da bi ne ostala samica. Od prvega dne, ko je odšla iz lepega mesteca k njemu, v žalostno vas, s hišami, s slamo kritimi, je ostala do danes nezadovoljna, nista razumela drug drugega in zato jima ni potekel noben dan brez prepira. Pa njega to ni niti najmanj motilo, zakaj ona je bila drugače skrbna in natančna v gospodinjstvu, a on istotako delaven in z malim zadovoljen. In tako ni nobeno drugo zlo na pot njunega življenja stavilo neugodnih zaprek, kakor edino to, da sta bila vsak svoje čudi, svojih nazorov. Ta razlika je bila tako fina in izrazita, da jima ni nobeden nikdar niti pomislil, drugemu popustiti ali se pokoriti. Vendar ju to ni moglo razdvojiti, da bi ne stremila za istim ciljem, akoravno vsak po svoji poti in po svojem načinu. On ni mogel trpeti v njej ponosne mestne dame (a vendar ji ni kratil troškov za njene obleke), ki je neprestano sanjala o velikaštvu, o svojih otrocih, ki bodo danes ali jutri kot uradniki igrali velike vloge. Ona pa zopet ni mogla gledati njegove raztrgane prikazni, ker ni maral nositi novih oblek, nego se je oblačil v prirojene obleke svojih sinov. Ona je dobro vedela, da dela on vse to samo zato, da bi čim več prihranil otrokom. Pogostokrat se je celo rada pobahala z njegovo poštenostjo, akoprav pri tem ni mogla zatajiti, da bi ji bilo ljubše, ako bi ne bil baš tako za las natančen s tujim blagom. Kljubu vsemu velikemu gospodarstvu, ki je bilo poverjeno njegovemu oskrbništvu, si poštene in natančne Matković ni mnogo zaslužil. Ni sicer siromašil, a tudi razsipno se ni živelo v njegovi hiši. Nikdar ni mogel verjeti, da bi drugi oskrbniki obogateli, ker je meril ves svet po svojem poštenju. Odgojil je dva sina in dve hčeri. V njih je užival kakor malokateri oče. Radi otrok

se je odrekal vsaki udobnosti, vsakemu boljšemu grižljaju, nosil se, kakor prosjak, in to vse v oni divni roditeljski požrtvovalnosti, da bi bilo kdaj bolje njegovim otrokom.

Počasi stopaje, je dospel Matković do vasi. Pot je držala med „šljiviki“ in sadovnjaki, ograjenimi s staro, tuintam nagnjeno in podrto hrastovo ograjo. Od daleč se je že belilo visoko gospodsko poslopje, pokrito s trskami, z dvema velikima dimnikoma, s prostornim dvoriščem in mnogimi stajami in z ogromnim vrtom, ki je bil ograjen z visokim plotom. V hišo se je prišlo po stopnicah, a nad temi se je vzpenjala streha. Tu je Matković spustil mehnično svoj solnčnik, obesil ga na lesen klin in vstopil. Na hodniku, nekakem predsobju, je našel soprogo in starejšo hčer, Anko. Pred njima je stala kava, svež kruh in surovo maslo.

„Ničesar drugega ne delata, samo jesta!“ To je bil pozdrav Matkovičev.

„Izvolite tudi vi“ — se nasmehe hčerka z mehkim nasmehljajem ter primakne za očeta stol in mu poda kruh in surovo maslo.

„Menda tudi ti ne živiš od samega zraka,“ odvrne gospa in toliko da ga pogleda.

Matković ne sede, nego stoječ vzame kruh, obrezuje z njega skorjo ter jo maže s surovim maslom in jako soli.

„Za tebe bomo morali peči poseben kruh. Kako naj ta oguljeni komad ponudim komu, ako bi kdo sedaj slučajno prišel?“ — Gospa Matkovičeva je govorila izrazito, s polnim a ostrim naglasom, naglašaje vsako besedo.

„K meni ne prihaja nikdo, a ti hrani svoje goste, s čimer hočeš. Jaz menda smem jesti v svoji hiši kruh tako, kakor hočem.“

„Kakšen ste zopet, papa! . . . Kakor bi mama to tako mislila . . .“ Tako je mirila gospodična Anka ter z milobnim smehljajem pogledovala sedaj očeta, sedaj mater, kakor bi hotela s tem svojim pogledom oba zblížati in ju zvezati tesneje.

To je bila njena naloga, odkar je jela misliti s svojo glavo in čutiti s svojim srcem. Njen značaj je bil, kakor ustvarjen za to, njen mehki in pomirjajoči glas, njen modri, družbeno fini pogled, vse njeno vedenje je bilo tako, da bi ji človek v največji jezi ne mogel reči žal besede. Njen mehki pojav, stalnost in iskrenost njenih misli ji je pridobila spoštovanje, kakor pri očetu, tako pri materi, s to razliko, da jo je oče obožaval kakor svetnico in jo cenil više nego vse drugo. Njena čud in značaj sta bila bolj sorodna očetovemu kakor materinemu. Mati je bolj ži-

vela v mlajši hčeri, živahni in vrtoglavi Neli, ki je imela vse slabe, ali ne vseh dobrih lastnosti materinih. Ponosni materi je bolj ugajala las-kava in objestna Nela nego tiha in bistrooka starejša hčerka, dasi je dobro vedela, da ji Anka vzdržuje več nego pol hiše, a Nela več nego pol hiše spravlja v nered.

Gospa Matković je že odšla v svojo sobo, ko je vaški pismonoša prinesel pošto ter jo pre-dal gospodični Anki. Bili so štirje komadi: Služ-beni dopis ravnateljstva graščine, drugi „Bazar“, naslovljen na gospo Matkovičevo, in še dve pismi: od sina Luje iz Zagreba, a drugo od go-spodične Nele iz R., bližnjega mesteca, kjer je bivala Nela pri svoji teti.

Gospod Matković odpre službeni dopis in držeč ga od oči kolikor je mogel najdalje, ga čita brzo in nervozno. Naposled se je glasno nasmejal, kakor vsakikrat, ko je prečital kaj važ-nega. A spoznati se ni moglo nikoli, ali s tem smehom odobrava, ali se roga temu, kar je pre-čital. Anka je otvorila najprej bratovo pismo in ko ga je prečitala, je jela stiskati ustne in stre-sati z glavo, kakor da hoče očeta pripraviti na vsebino pisma.

„No, kaj pa je?“ — vpraša Matković.

„Lujó piše. Prosi vas za potnino, denar, z onim prvim je moral poravnati — — —“

„Kaj je poravnal? — Ničesar ni poravnal! Zapravil je, zapil je — lopov... To je vendar preveč, kakor da mi kokoši ležejo denar... Vsega tega je kriva ona...“

In pokazal je s prstom proti sobi, v katero je odšla gospa Matkovičeva.

„Naj mu ona pošlje,“ dostavi na to še ostreje. — „Jaz mu ne dam ničesar, ničesar... niti predrtga novca. Ako mu ve ukazovati, kako se naj oblači in lišpa, naj mu pošlje — jaz ne maram vedeti ničesar... ne maram vedeti!...“

„Zaman se jezite. Kdo ve, kako se je zgo-dilo v resnici. Saj ni tak, da bi kar tako lagal.“

„Kako ni lagal?! Lagal je, kakor je dolg in širok, to vidim odtod, kam je izginila potnina. Gospoda študenti žive v mislih, da propade svet, ako ne proslave svojega razstanka... odšli so kratkomalo v kako obskurno gostilno in zapili, kar so dobili za pot... Ali jaz pa moram, ka-kor pes, kakor šopronjski vol, vleči, delati od zore do mraka, samo da lahko gospod pravnik eno noč pijančuje... Huncuti prokleti!...“

„Če mu ne pošljete, pa ostane tam in mo-rali bode te tri mesece zastoj zanj plačevati —“

In Anka je vzela „Bazar“ in ono drugo pismo ter odšla v materino sobo, vedoč, da

treba sedaj pustiti očeta samega, dokler se ne umiri in potolaži. V takem položaju ga je zapu-stila vsaka logika, in vsi razlogi in vsi nasveti bi bili zaman. On, delaven in skrben, je hotel, da so njegovi otroci pošteni, da poznajo že v prvi mladosti skrb in resnost življenja. Ni mogel odpustiti ženi, da se je nosila tako visoko in po tem kopitu odgajala otroke. Ni čuda, da sta se Lujó in Nela navzela od matere one po-nosne in razsipne krvi. In ta odgoja že kaže posledico, da mora sedaj še enkrat, v drugič, poslati sinu potnino. Bolelo ga je to, zakaj on je smatral to za prvo otroško nehvaležnost, ki ne ve oceniti tiste ljubezni, tistih žrtev, katere do-prinaša on svojim otrokom. Te misli so mu vr-vele po glavi. Ali ko mu je v tej zmešnjavi ču-ustev stopila nenadoma pred dušo slika nje-govega krasnega sina, visokega in krepkega, kakor hrast, s še-le klijočimi brčiči na popčastih rujnih ustnah, z onim neprisiljenim vedenjem in elegantno obleko, ki se ga je oklepala, kakor bi bila zlita — v tem hipu bi, pa najsi bi si-nova slika v tem hipu zahtevala njegove krvi, v tem hipu bi jo dal brez obotavljanja. In v tem trenutku, ko ga je prešinilo to ču-ustvo, se mu je zdel denar — potnina — prazen in ničeven, uborna, brezpomembna stvar, ki ni vredna niti nohta, niti lasu njegovega deteta. Sangvinične nravi, se je brzo zazibal v dolge, lepše in slajše misli: ako bi v tem trenutku prišel pred njega katerikoli njegovih otrok, bi ne spoznal glasu očetovega, ki je hotel biti blag in mehak in sla-dak, kakor mu je bilo ču-ustvo. Ali on ni mogel ukazovati svojemu glasu, ni ga mogel uravnati s svojim srcem, nego je ta glas ostal izpretrgan in oster, kakor je bila vsa njegova prikazen. Zato pač — razen njegove starejše hčerke — niti ni pomislil nikdo, da more tudi on mnogo nežneje čutiti in ljubeče, bolje morda, nego mnogi z najmehkejšim glasom, z najsolznejšimi očmi — — —

Gospa Matkovičeva je čitala z jasnim in zado-voljnim licem pismo sestre in mlajše hčerke Nele. Sestra ji je pisala, da ji Nela dela „furore“ v mestu, da mladi ljudje (ona je ljubila izraz „mladi ljudje“ bolj nego izraz „gimnazijci“) tekmujejo, kateri bi ji bolj ugodil in da ni dvomiti niti naj-manj, da se poroči prej, nego bi človek pomislil, in da bo srečna, jako srečna... Nadalje ji je pisala o krasni rožnati obleki, katero je naročila za Nelo, zakaj v nedeljo bo sijajen ples v slavo njegove Prevzvišenosti. Za to slavje da se delajo že sedaj velike priprave in naj tudi ona — gospa Matkovičeva — gotovo pride z Anko tja.

Tudi Nela je pristavila nekaj vrstic v istem smislu, ponavlja je pri vsaki besedi „moja draga in sladka mamá“. Hvalila se je, da je bila neki dan „djeveruša“¹⁾ umrlemu gimnazijcu in da jo je zato prišla prosil cela deputacija. Ostale gosposdične so ji radi tega strašno zavidne itd.

Gospa Matkovičeva si ni mogla zaželei ugodnejšega pisma od svoje hčerke. Prečitala ga je s slastjo dvakrat in nato oddala Anki ter jo pri tem pomilovaje pogledala. Kot mati je obžalovala, da ji tudi starejša hči ne trga takih lavorik, obžalovala je, da ji manjka ta živahni temperament Nelin, obžalovala je, da ji je ljubše, bivati cela leta na vasi in da se tako odtujaše mestnemu življenju, kjer bi se vsekakor poročila prej — a tu na vasi, Bog ve!... In sedaj so se zopet njene misli zadele s protivnimi nazori njenega moža, ki mu nikdar ni ugajalo bivanje Nelino v mestu, ker nikdar ni hotel umeti, da bi se Nela naučila tam količkaj dobrega. Nikakor se ni mogel sprijazniti z današnjo meščansko odgojo, ki je po njegovih nazorih sejala razneženost, mehkužnost in lažniv značaj v ženska srca, ki je mlade žene navdihovala z idejami zunanega sijaja, za nedelavnost in jih odtujevala od prave istinite resničnosti, s katero je treba danes računati. Bil je uverjen, da morajo biti darovi, ki jih naj prinese svojemu možu žena srednjega stanu, povsem drugačni, nego jih bo mogla prinesiti svojemu soprogu Nela s tako odgojo...

„Ne vem, katero obleko naj oblečeš za ples. Nobena ti ni ravno bogvekaj,“ reče gospa Matkovičeva Anki, ko je prečitala Nelin list.

„Kaj jim pa manjka? Vse so še dobre. Oblečem katero koli, ako že želite, da grem tudi jaz.“

„Vsekakor pojdeš. Vedi, da me je upravi strah za tebe. Ti si se povsem zanemarila v tej vasi, morala bi bolj gledati na se...“

¹⁾ Družica. V Slavoniji je navada, da spremljajo družice umrlega k pogrebu, kakor je to običajno na gostijah.

„Ne razumem, čemu vedno pripovedujete to, ko dobro veste, da plesne zabave niso za me. Boli me, ko vidim, da me vedno obžalujete radi tega, da me radi tega smatrate za nevrednega svojega otroka.“

In Ankinе oči so se razsvetile, ali solza ni potekla.

„Ne plakaj, ne plakaj... Ti še ne veš, kaj je materi sreča deteta.“... In objela jo je ter milovala, kakor da priznava, da jo je užalila. Dobro je vedela, da Anka ne mara za sijajno družbo in obleko, da je srečnejša v svojem domu in na vrtu. Ali bila je preveč navdahnjena od moderne drnžbe, preveč vznesena vsled Nelinega in sestrinega pisma, nego da bi mogla odoleti čuvstvom, ki so jo za hip prej dvigale v ono sijajno višino, o kateri sniva malone vsaka mati. Težka tesnoba ji je stiskala srce, ko je videla, da je tudi Nelka že za poroko, a Anka še ni imela niti snubca. In stokrat je sklenila, da jo bo motrila s hladnimi očmi, kakor da ni njena mati, da bi mogla spoznati, kaj je to na njej, da se dosedaj še ni noben mož zaljubil v njo. In motrila jo je od glave do nog, a ni mogla na tem lepem, visokem telesu, na teh črnih turobnih očeh, na tem rumenkastem, redkokedaj rdečem, mirnem obrazu, na teh polnih grudih ni mogla zaslediti nobene napake. Ob tem bujnem telesu, ob tej bistrosti duha je videla mati edini vzrok njene neoženjenosti v tem, ker se ogiblje Anka mestne družbe, ker je preveč zaljubljena v vas in vaško rabo. To jo je bolelo, in akoravno je vedela, da razžalosti svojo hčer, če jo samo spomni na meščanske zabave, vendar ni mogla, da bi zdaj pa zdaj ne vzdihnila, da bi je ne pogledala z napol solzečimi očmi.

„Dokler sem jaz sama s seboj srečna, zakaj bi tudi vi ne bili srečni z menoj?“ Tak je bil navadno odgovor Anke, ako se je kdaj govorilo o tem.

(Dalje prihodnjič).

IGNACIJ GRUDEN:

PESEM HREPENENJA.

Gri, gri, gri...
zdaj tu, zdaj tam
iz noči
drhti
sam Bog ve kje,
sam Bog ve kam...

Srce
zveni:
Gri, gri, gri...
Oj, kje si ti,
dekle?
Poljè ne spi,

ne spi srce:
poljè drhti,
srce zveni
in hrepeni...
Kje si, kje si
dekle?

DOLINA RILSKÉ REKE.

R. M. DOMANOVIČ:

NE RAZUMEM.

Prišla je doba, ko bi imel nastopiti vojaško službo, toda nikdo me ne kliče. Neko domovinsko čuvstvo me vznemirja noč in dan. Grem po ulici in kar stiskam pesti; srečam li kakega tujca, škripljem z zobmi in z največjo slastjo bi priskočil in mu prisolil zaušnico. V spanju vedno sanjam, kako pobijam sovražnika, prelivam kri za svoj narod in se maščujem za Kosovo. Ne morem dočakati trenutka, ko me pozovejo, toda čakam zaman.

Gledam, kako mnogi razposajeno hite v vojašnice, in iz duše jim zavidam.

Nekega dne pride poziv starcu, ki je imel slučajno enako ime. In še kako strog! Reklo se je v njem, naj se takoj odpravi k poveljništvu kot vojaški begunec! ...

Kak begunec, — de starec, ko sem vendar prebil tri vojne, tudi bil ranjen, saj se to tukaj še vidi!

To je vse lepo, toda priti morate, tako se glasi ukaz.

Starec je odšel na poveljništvo in poveljnik ga je nagnal. „Kdo te je klical, stara pokveka?!“ je zatulil vanj, in malo je manjkalo, da ni bil tudi tepen.

Da starca niso tako spodili, to sem v svojem navdušenju in preveliki ljubezni do vojašnice hotel smatrati za znak, do kam je prispela moč protekcije.

Čudno, da nisem od samega hrepenenja obupal.

Zaman sem tolkel z nogami, da so me že podplati boleli, kadarkoli sem prišel mimo častnikov, samo da bi obrnil pozornost nase, češ, kakšen bi bil iz mene vojak! Nič ni pomagalo: k vojakom me nikakor ne kličejo.

Že me to začinja jeziti in nekega dne sem dem in napišem poveljništvu prošnjo, da bi me

račilo sprejeti za vojaka. Izrazim v njej vse svoje domovinsko navdušenje in h koncu pravim:

„Ah, gospod poveljnik, če bi vedeli, kako mi bije srce in mi vsa kri vzkipeva v žilah v pričakovanju davno zaželenega trenutka, ko postanem branilec krone in svoje domovine, branilec svobode in srbskega oltarja, ko tudi jaz vstopim v vrste kosovskih maščevalcev.“ Ko sem tako okrasil prošnjo — vsak bi rekel o njej, da je to lirski pesem, — sem bil zadovoljen, misleč, da ne potrebuje boljšega priporočila.

Blažen v tako veliki nadi, grem naravnost na poveljništvo.

„Morem-li k gospodu poveljniku?“ vprašam vojaka, stoječega pred vrati.

„Ne vem,“ reče vojak, kakor da bi mu bilo to čisto vseeno, in zmiga z rameni.

„Povprašaj! Reci: prišel je nekdo, hoče služiti pri vojaki!“ mu rečem, meneč, da se vojak takoj ljubeznivo nasmehne in takoj odide k poveljniku, da bi mu sporočil o prihodu novega vojaka in da poveljnik priteče ven mi potrkati na ramo, kliče: „Tako, tako, sokole; torej pa pojdi!“

Mesto vsega tega me pogleda vojak pomi-lovaje, kakor da bi mi hotel reči s pogledom: „Ej ti norec, in to še hitiš! Boš imel še kaj se kesati!“

Tega pogleda takrat nisem razumel, zato se čudim, zakaj me tako gleda.

Dolgo sem čakal zunaj. Izprehajal sem se, kadil, sedel, pljuval, gledal skozi okno, zeval, kramljaj z nekimi kmeti, ki so tudi čakali, in ne vem kaj sem še počel iz dolgega časa.

V vseh pisarnah se hrupno dela; sliši se šum, kričanje in psovke. Neprenehoma se izdajajo odredbe in hodnik vedno odmeva od vzklikov: „Razumem!“

Komaj da se nekoč oglasil „Razumem“, ko je namreč povelje prišlo od najvišjega k nižjemu tja do najmlajšega, že vidim, kako teče vojak preko hodnika z ene pisarne in vdere v drugo. Sedaj nastane zopet v tej pisarni hrup, zopet se oglasil nekoč gromovit „Razumem“, izrečen z različnimi glasovi, in zopet poteče vojak ven: gre v drug oddelek.

Zvonjenje v poveljniški pisarni.

Vojak vstopi.

Znotraj se začuje nekako polglasno godrnjanje in nato vojakov „Razumem“.

Vojak pride ves upehan ven in si globoko oddihne od nekega strahu, da je to tako srečno prestal.

„Vstopite — kdor hoče, k gospodu poveljniku,“ ponudi in si obriše pot s čela.

Vstopim prvi.

Poveljnik sedi za mizo in kadi smotko na nastavku.

„Dober dan!“ ga vstopajoč pozdravim.

„Kaj je?“ reče s tako strašnim glasom, da čudo, da niso pod menoj omahnila kolena; začutil sem zares, kako omahujem.

„Zakaj vpijete, gospod?“ sem začel, ko sem se malo spametoval.

„Ti me boš učil!? Poberi se,“ je zatulil še močnejše in udaril z nogo ob tla.

Začutil sem, kako se mi dela črno pred očmi, in moj domovinski ogenj, kakor da ga je nekdo z vodo polil; upal sem pa vendar-le, da začne drugače, ko mu porečem, kaj želim.

„Prišel sem, da vstopim k vojakom!“ sem rekel ponosno, samozavestno in mu zrl naravnost v oči.

„A, begunec! Počakaj le, takih mi ravno potrebujemo!“ je vzkriknil in zazvonil.

Odprla so se neka vrata z leve strani njegove mize in prikaže se narednik.

Vzravnaval se je, dvignil glavo, izbulil oči, roke priklopil k šivom, stopal bliže k njemu in treskal z nogami tako, da je v ušesih donelo; ustavi se, priklopi noge po predpisih k sebi in kakor okamenel izbruhne iz sebe rezko:

„Zapovedujte, gospod poveljnik!“

„Tega-le tukaj takoj odvedi, ostrizi ga, obleci in zapri!“

„Razumem!“

„Tu je moja prošnja, prosim vas!...“

„Nisem begunec, temveč hočem sam služiti pri vojaki,“ rečem, tresoč se ves.

„Nisi begunec? In kaj hočeš s to prošnjo?“

„Hočem biti vojak.“

Zgane se malo nazaj, pomežikne z enim očesom in izpregovori v zbadljivem tonu:

„Pri moji veri, k vojakom hoče človek!“

„Hm, ta—a—ko tedaj!... To sedaj človek kar tako-le z ulice prileti v vojašnico, da bi prej odslužil, kakor da bi bil to kak golobnjak!...“

„Ne poznam te in nočem ničesar slišati...“ začne poveljnik, toda v tem vstopi častnik z nekim aktom.

„Poglejte tja v imenik nabornikov, kdaj je bil ta vpisan!“ reče častniku in pokaže z roko name.

Ponudil sem prošnjo.

„Kaj imam od tvojih čečkarij?“ zakriči in udari z roko po prošnji, da pade na tla.

„Oh, tak pesniški slog!“ sem s tesnobo pri srcu pomislil in pozabil povedati svoje ime.

„Kako se pišeš, zakaj ne govoriš?“ se je razljutil.

„Radoslav Radosavljevič.“

„Poglejte v imenik nabornikov,“ — ukaže častniku.

„Razumem,“ odvrne ta in odide v svojo pisarno, kjer ukaže enemu izmed mlajših častnikov:

„Poglejte v knjigo, je-li tam kak Radoslav?“

„Razumem!“ je zaklical ta drugi častnik in šel ven na hodnik, kjer pokliče narednika in mu zaukaže isto.

„Razumem!“ se oglasi rezko.

Narednik zaukaže isto podnaredniku, ta desetniku in desetnik nekemu vojaku.

Sliši se samo, kako done koraki, ustavlja se eden pred drugim in vse se konča z „Razumem.“

„Imenik, i—me—e—e—nik!“ je zadonelo po celem uradu in zabobneli so zaprašeni zavoji, ko so jih jemali s polic.

Šuštiyo listi, pridno se išče.

Med tem sem stal v enem kotu poveljniške pisarne in se nisem upal niti dihati; tak strah se me je polastil. Poveljnik sedi in kadi, prevračajoč liste v zapisniku.

V istem redu, kakor je bil dan ukaz, se je vračal odgovor, samo da je šel sedaj od najmlajšega in prišel do narednika.

Narednik vstopi.

„Kaj je?“

„Imam čast, naznanjati gospodu poveljniku, da je oni vojak, ki smo ga iskali v imeniku — umrl.“

Komaj da nisem omedlel.

„Oni vojak je umrl!...“ pravi poveljnik.

„Toda saj sem jaz živ!“ — zakričim prestrašeno, kakor da bi se res branil smrti.

„Marš, tam-le so vrata! Za mene si mrtev; nisi na svetu, dokler te ne naznani občina!“

„Zagotavljam vas, da sem jaz tisti... Nisem mrtev, tu me imate!“

„Ven! Stoji li v imeniku „mrtev“, — me boš torej ti prepričeval!?“

Kaj sem mogel drugega napraviti, kakor da sem odšel.

* * *

Odšel sem domov (živel sem v drugem kraju) in za nekoliko dni nisem mogel priti k sebi. Nikoli več nisem hotel pisati prošnje.

Niso minili niti trije meseci od tiste dobe, ko pride od poveljništva na občino akt, naj me do štiriindvajsetih ur priglasi.

„Ti si vojaški begunec,“ mi reče kapetan, h kateremu me je odvedel vojak.

Povem mu celo zadevo, kaj se je zgodilo, ko sem se priglasil poveljniku.

Pozivljajo me tja radi tega, da bi se baje takoj oglasil svojemu poveljništvu, zato ker sem tam po pomoti zapisan v njihovem imeniku.

Pridem k svojemu poveljništvu in rečem, da me kliče m—sko poveljništvo, da bi me obvestilo, da imam takoj iti k temu poveljništvu.

„Pa zakaj si potem sem prišel?“

„Zakaj naj bi hodil tja, ko pa me hočejo poslati sem in ko sem tukaj...“ sem začel razlagati, kakor da bi to bilo neumno, hoditi k onemu poveljništvu.

„Ali si prišel k nam zato, da bi nam kaj pojasnjeval!?“

„To ne more biti tako; red mora biti!...“

Kaj storim! Preostalo mi ni nič drugega, kakor oditi iz K... v M..., da bi se mi tam naznanilo, da imam iti v K..., odkoder sem tudi doma.

Tam se zglasim pri tamošnjem poveljništvu.

Zopet ukazi, koraki, „Razumem!“ in končno so mi rekli, da me sploh ni nihče klical!...

Povrnem se domov. Komaj se oddahnem, pa je že zopet tu akt iz M..., ki pravi, da je to drugo vabilo in da bom pod stražo odveden in kaznovan, ker nisem prišel pravočasno.

Bežim zopet, kakor brez duše.

In tako vstopim, malo pozneje, v vojašnico in odslužim dve leti.

Od te dobe mine pet let. Čisto sem že pozabil, da sem bil vojak. Nekega dne so me poklicali na občino. Grem. Pa to zopet neki ogromen zavoj aktov od poveljništva: tehta gotovo deset kilogramov. Eno z drugim sešito, zvezano, da je bilo tega že toliko, da so morali napraviti dva dela.

„Ukazuje se mi, da bi vas poslal poveljništvu,“ me ogovori župan.

„Že zopet?!“ stresel sem se začudenja.

Vzamem one akte. Na njih tisoče nekih podpisov, naredeb, pojasnjevanj, tožb, odgovorov, župnijskih, kapitanskih, šolskih, občinskih, divizijskih pečatov in ne vem kaj še. Pregledam vse to in vidim, da se je uradno potrdilo, da sem živ, in me zato pozivljajo, naj grem takoj odslužit svojo vojaško dolžnost v stalni vojski.

NOTRANJOST ŠIPČANIKA, TURŠKE TRDNJAVE IZMED TUZIA IN DECIĆA, PO TRIDNEVNEM BOMBARDIRANJU ORNOGORSKE ARTILERIJE.

„KOSOVO“.

Dandanes ni pismenega Slovenca, ki bi nič ne bil čital o Kosovem, o oni visoki ravnini med Albanskimi Alpami in Rodopami, kjer sta v srednjem veku dve bitki odločili o usodi srbskega carstva.

Grob Milošev, grobišče carja Murata je tam. Ob teh grobovih se objemata zgodovina in poezija in iz njune ljubavi nam plače majka Jugo-vicev ter kuka Kosovka devojka.

Kosovo Polje namakata rečici Lab in Sitnica.

Od kod ime temu svetovno znanemu Polju, ki je sedaj zopet srbska last?

Na to vprašanje odgovarjamo z Branislavom Gj. Nušićem, ki je v „Knjigah Matice Srpske“ v Novem Sadu (1902, knj. 6, str. 1. sl.) o tem pisal tako-le:

V starih časih, ko so se na kosovskem bojišču še med seboj borila ilirska plemena in skupaj odbijala navale keltskih in germanskih plemen, se je omenjalo Kosovo Polje pod imenom: Campi Dardanici.

Z doselitvijo Srbov v 5. in 6. veku ni Kosovo kot predel, ki so ga naselili, dobilo samostalnega imena, ker so se Srbi razporedili po plemenih in ustvarili župe, izmed katerih so nekatere dobile imena po imenih rek, brd ali gradov: Lab ob reki Labi in Lipljan okoli znamenitega rimskega mesta Ulpiane. Poedinim župam pa so, kakor dotičnim rekam, prinesli imena s seboj iz pradomovine, kakor sta Sitnica in Drenica. Kot župe se s temi imeni tudi pozneje vedno imenovali v poveljih (listinah) vladarskih in v letopisih.

Vsekakor se ime Kosovo v starejših srbskih letopisih, pred 14. stoletjem ne omenja. Tudi ne v narodnih pesmih, starejših od kosovskih. Ime Kosovo se iztiče šele od dogodka 1389 in od takrat drži v sebi tudi kraje, ki so dotle imela druga imena. Že v latin-skih pismih se s tem letom Kosovo imenuje „Campus turdorum“ (Polje drozgov) in „Campus merularum“ (Polje kosov), torej prevod, ki ga za tem usvajajo tudi vsi nemški potopisci (stalno: Amselfeld, Ampschelfeld), in je tak prevod valjda tudi dal povod, da se je poleg drugih razjasnjevanj o postanku imena Kosovo izneslo tudi to, kakor da je postalo od imena ptice kosa.

Mnogo bolje osnovana, dasi istotako neverjetna, je razlaga, ki jo nahajamo v narodu samem. Po tej razlagi prihaja ime od besede „kositi“, ker je Kosovo „prava božja livada“, široka in s krasno travo obrasla, pa so tam od nekdaj bile velike senokoši.

Tudi to se govori med narodom, da so Srbi, ko so prišli, to mesto s koso vzeli starosednikom in da se po tem imenuje Kosovo. A vredno je zabeležiti tudi še, kaj pripoveduje narod ob Moravi, ki hoče Kosovemu ime potolmačiti od Kosare, hčere Samuelove in žene Vladimirove, „ki je stanovala na Novem Brdu in so ji po Kosovem bili vrti in letovišča (letnikovci).“

Blizu takemu pričanju je pisatelj, ki pravi: „Kdo ve, ali ime temu velikemu in važnemu polju ni došlo odtod, ker so se na njem od nekdaj mnogo sile kosile in tolkle? Zato je Kosovo pri Srbih dobilo isti pomen kakor bojišče.“¹⁾

Sploh padajo pisatelji bolj v razmišljanje nego narod sam. Tako se je po njih dalo ime Malo Kosovo župi, ki jo narod naziva Lab;

¹⁾ V Črni Gori baje tako tolmačijo ime.

drugi so zopet isto župo nazvali Kosovica, a tretji so ime Malo Kosovo prenesli na dolino od izliva Laba v Sitnico in do Mitrovice. Ta imena, samovoljno dana, se včasih beležijo tudi na zemljevide.

Eno se more o imenu Kosovo sprejeti. To ime so Srbi prinesli s seboj pri naseljevanju teh predelov in ga nadeli poljani, ki se razprostira od Sazlije do izliva Laba v Sitnico, ter se o tem polju tudi pravi, da je pravo Kosovo Polje. To polje je pripadalo župama lipjanski in sitniški. Še danes bo človek iz vučitrnskih sel rekel o človeku s Širokega Polja: „Ta je s Kosovega.“

To ime je iz naše pradomovine in je slovanskega korena. Tudi v drugih srbskih pokrajinah ga je najti. V Srbiji, v mačvanskem okraju, v podrinskem okrožju je selo Kosovac; v užičkem okrožju je selo Kosovica, a v rudniškem okrožju je zaselek Kosovo. V Bosni na Drini, pri Višegradu je malo polje, ki se zove Kosovo; istotako v Stari Srbiji v debrski nahiji na rečici Radici je selo Kosovo; jugoiztočno od Elbasana v Albaniji selo Kosovo in v okolici Argirokastra zopet selo Kosovica. V Dalmaciji pri Kninu na jugoistoku od Kninskega Polja je Kosovo Polje, ki ga pretaka potok Kosovica.

Pa tudi pri drugih slovanskih narodih je to ime. Tako je na Češkem v taborskem okrožju brdo z gradom, ki se zove Kosová hora; v istočni Galiciji je trg Kosów. V brežiškem okraju imamo tudi Kosovo Goro.

Zgodovina in tradicija sta s Kosovim vezali tudi poedina mesta, ki padajo izven oblasti, kakor jih je določila priroda. Narodna pesem o Marku Kraljeviću pravi na pr.: „Ima, gospo, u državi tvojoj ravno polje, široko Kosovo in grad Prilep u Polju Kosovu.“ —

Bitka se je 1389 bila na tistem delu Kosovega Polja, ki je med Prištino in rekama Sitnico in Labom in ki se imenuje Gazimestan. Ta kraj je sedaj neobdelan; rdeči božur (Päonie, Pfingstrose) raste po njem; ta žareči cvet je vzklik iz krvi kosovskih junakov, pravijo ljudje, in je opominjal vsako leto Srbe na osveti.

Osveta se je letos izvršila in Kosovo je letos zadnjič žarelo v cvetju božura. Odsle se bo oralo.

MIRAKEL.¹⁾

V starodavni samostanski cerkvi ob Renu stoji čudodelen kip Matere Božje. Sivolasa vratarica je postala vsled starosti za službo nezmožna in zato izroči ključe svoji naslednici, mladi in lepi redovnici Megildi. Pride mesec maj, Marijin mesec. Mlada vratarica odpira samostanska vrata in v cerkev prihaja procesija romarjev. Tudi ob tej priliki ozdravi Marija nekega hromega moža, ki ga ljudstvo z velikanskim navdušenjem pelje iz cerkve. Mlada vratarica pa ostane sama v cerkvi, da bi zaprla velika vrata in odzvonila avemarijo. Toda glej, na večer Marijinega praznika pripoje in pripleše v cerkev vesela množica otrok, ki hoče na ta način počastiti kraljico majnika. Vodi jih neznan muzikant. Ob veseli godbi in razposajenem plesu pozabi mlada redovnica na svoje dostojanstvo in ključe ter zapleše z otroki miren, lahen pomladni ples. Ob vratih pa se prikaže naenkrat neznan vitez in občuduje to rajanje. Mlada Megildis ga zapazi in se prestraši. Tu jo iznenadi stroga opatinja, ki ji veli zapreti vrata in klečati za kazen celo noč pred Marijinim čudodelnim kipom. — V temni noči, ko se čuje iz samostana samo monotono, pobožno petje in molitev redovnic, potrka naenkrat nekdo na zaprta cerkvena vrata. Mlada redovnica hoče odpreti, toda ne more zavrteti ključa: Mati Božja ji ne dovoli, da bi stopila med svet. Zastonj prosi Marijo, da bi jo odpustila iz njene službe, in nazadnje ji grozi, da ji bo vzela Dete iz naročja. V tem trenutku, ko hoče storiti grozodejstvo, zabuč grmenje in dete Jezus izgine v bleščeči luči. Velika vrata se sama odpro in na pragu stoji vitez v bleščeči opravi. Po daljšem notranjem boju stopi mlada Megildis pred Marijin kip, sleče počasi svoj redovniški plašč in ga položi s ključi vred

pred Marijine noge. Vitez jo objame in jo odnese v temno noč. — Čudodelni kip Matere Božje oživi. Marija stopi počasi z oltarja, si nadene obleko ubegle redovnice, zapre vrata in končno poklekne pred prazen oltar, kjer je prej klečala Megildis. — Redovnice se zbirajo k zornicam. Opatinja zapazi vsa prestrašena, da ni na oltarju čudodelnega kipa, in zahteva z vso strogostjo od klečeče vratarice pojasnila. Ostale redovnice prihite in groze s pestmi božanski vratarici. Ona pa se iz neznane moči dvigne in medtem ko se ostale sestre v strahu oddaljujejo, stopi zopet na tla in gre ponižno po svojih opravih kot vratarica med klečečimi vrstami redovnic na drugo stran cerkve. Vse sestre so prestrašene in gredo pojoč za njo.

*

Medigra: Med tem jezditja, mlada Megildis in njen ljubček skozi gozd, kjer ju napadejo divji lovci. Viteza privežejo za drevo, lepa Megildis pa mora plesati pred razposajeno tolpo. Sedaj pa se prikaže muzikant in naskrivnem prereže vitezove vezi. Ta plane na grofa, poglavarja divjih lovcev, toda ti ga usmrte, lepo Megildis pa odpeljejo. Skrivnostni muzikant pokaže v tem trenutku masko smrti in igra ob truplu umorjenega viteza svojo mrtvaško melodijo. Potem odhiti v dolgih skokih za lovci. — Pri banketu na grofovem gradu mora Megildis plesati pred pijano družbo. Med gosti je navzoč tudi mladi kraljevič, ki se zaljubi v lepotico, igra za njo s pijanim grofom, jo dobi in odpelje. Roparski grof se vsled tega v obupu usmrti, vsa družba zbeži, samo neznani muzikant igra ob grofovem truplu mrtvaško pesem. — Mladi kraljev sin odpelje ljubljenko v svojo spalnico, kjer se hoče s svojimi mladimi prijatelji vred z njo kratkočasiti. Toda stari kralj varuje Megildis razuzdanih mladeničev. Ko zapušča sobo, ga napadejo neznani morilci in kralj zabode enega izmed njih — svojega sina. Starec zblazni v obupu. Ljudstvo pridere in zgrabi nesrečno Megildis. — Javno na trgu jo sodijo sodniki, toda nobeden

¹⁾ Gospod Milan Skrbinšek je pred par leti napisal v nekem ljubljanskem dnevniku poročilo o predstavi „Kralja Ōdipa“ v cirkusu Buschu na Dunaju. Lansko leto je isti Max Reinhardt insceniral „staro igro Jedermann“ in letos se igra v Rotundi že od 15. septembra sem „Mirakel“. (Spisal K. Vollmüller, godba E. Humperdincka, insceniral M. Reinhardt).

se ne upa izreči obsodbe nad lepotico, ki jih je očarala. Končno se spravi neznan muzikant sam za sodno mizo, prebere obtožnico in prelomi palico. Rabelj dvigne meč, ga zavihti v zraku — tu pa se ljudstvo zgane in med velikim hrupom oprosti lepotico. Na belem konju jo peljejo po mestu v triumfu. Vsakdo se hoče vsaj s prstom dotakniti njenega telesa, velik boj nastane med posamezniki. Končno jo ugrabijo vojaki in jo odpeljejo. — Pozimi koraka vojska skozi gozd. Med vojaki gre tudi Megildis; v naročju drži svoje novorojeno dete. Slabost in mraz jo vržeta na tla, vojaki odhajajo in nihče se zanjo ne zmeni. Iz dalje sem pa se čuje piščalka muzikanta, ki se počasi približuje, za njim pa se premikajo senčne pōstave: vitez, grof, kraljevič, stari kralj, prvi sodnik, rabelj... Vsi oni, ki so umrli radi njene lepote. Od druge strani pa se čuje zbor otrok, ki pojo božično pesem. Z vso močjo se Megildis vzdigne in hiti z otrokom proti lučici, ki sveti v dalji iz snega: odprta cerkvena vrata. Na poti pa ji sledi — muzikant.

Drugo dejanje: V samostanski cerkvi na sveti večer. Otroci, ki so jih redovnice obdarovale, hite domov. V cerkvi ostane samo še božanska vratarica Marija. Ko odzvoni, odloži ključe, redovniški plašč in postane zopet kip. Nekdo trka z vso silo na cerkvena vrata, ki se sama na stežaj odpro. Na pragu leži Megildis z otrokom v naročju. Vsa izmučena gre proti Marijinem kipu in niti ne opazi, da ji je padlo dete na tla. Pred kipom najde svojo redovniško obleko, nehote jo obleče kakor v sanjah. Pogleda krog sebe: vse je še tako, kakor je zapustila pred leti. Toda Mariji manjka v naročju Jezus in njeno dete leži na tleh. Spomni se, hiti po otroka in zapazi, da je mrtev. Poljublja dete in pade napol mrtva pred Marijo na kolena. Kip iznova oživi, usmiljenje seva z obraza Marije, ki se skloni k mrtvemu otroku in ga položi sebi v naročje. Vsi samostanski zidovi začno sami od sebe zvoniti, grozen, očitjanja in skrivnosti poln je njihov glas. Redovnice planejo v cerkev in začudene opazijo Marijin kip na prejšnjem mestu. Pred Marijo pa kleči nesrečna redovnica, ubegla vratarica Megildis. Od vseh strani se sliši hudobno nevoščljivo muzikantovo smejanje, katero pa kmalu prevladajo mogočni glasovi odrešenja. Vedno glasneje done in končno oznanja edin, najvišji glas milost... Množica cvetočih rož pada od stropa in pokrije vso cerkev.

* * *

Snov te misterijske drame, katere smisel ste gotovo uganili, je vzeta iz nemške pripovedke in

jo je obdelal že Gottfried Keller. Poleg veledramatičnih prizorov je nekaj posebnega za to vrsto iger to, da nastopi naenkrat nadnaravno dejanje, čudež. To pa ni noben deus ex machina, ampak nameravano sredstvo, ki v živo zadene vaše čustvo. Bolj karakteristično ko to pa je predvsem eno dejanje, drugič verski značaj in deloma tudi narodni („Mirakel“ ima sicer dve dejanji in medigro, torej tri dele. To pa je samo navidezno, kajti medigra je samo grozna sanja redovnice, drugo dejanje pa se začne tam, kjer se prvo jenja. Eno dejanje, verski in narodni značaj ima tudi H. v. Hofmannsthalov „Jedermann“). Torej se približuje ta nova drama v tem oziru stari grški Sofokleji, če že hočete. In zato lahko rečemo, da bo drama te vrste v bodoče zmagovala. To vprašanje danes rešujejo gledališki umetniki, pesniki in režiserji: kako ustvariti modernemu, razvajanemu človeku ljudsko gledališče z ljudsko dramo, stari grški gledališki ideal. Prof. Max Reinhardt ga imenuje „das Theater der Fünftausend“. — Predvsem je naš oder očitno premajhen, drugič v steno vdolben, tretjič ga kazi med akti zagrinjalo, v dejanjih pa kulise. Zato je imenovani profesor storil prvi korak že s tem, da je lani na Dunaju pri režiji neke igre razširil oder čez parter. Torej tudi naš moderni „parter“ odpade, kar je jasno. Ne zadostuje namreč našim potrebam, da se stavi kraj dejanja pravzaprav v četrto steno gledališča, ampak dejanje naj se odigrava pred nami, neposredno med nami vsemi, čeprav nas je pettisoč. Dalje zagrinjalo: igralec vas je ravnokar s svojo veliko umetnostjo prepričal o resničnosti tega, kar predstavlja, vi ste zatopljeni v njegov položaj, strah vas je in se bojite za njegovo usodo — lop! in zagrinjalo pade in z njim vred vse tisto kar je v vaši duši med igro vstalo: vaša čustva so zopet prosta, ozirate se zadovoljno po sosednjih ložah in nazadnje vam pride na misel, da ploskate. Vi ste pravzaprav le v gledališču in na odru ni bilo gospe Helene Alving, ampak samo Zofija Borštnikova, ta španski kmet Pedro Crespo sploh ne živi, ampak predstavljal ga je Verovšek. V tistem trenutku, ko odpade zagrinjalo, morajo izginiti seveda tudi akti in lesene, platnene kulise. Torej novo gledališče. Kakšno? — V starem grškem theatru imate vsa ta vprašanja klasično rešena. Kako ga prikrojiti naši umetnosti in našemu času, to je vprašanje, ki se še rešuje. Prof. Reinhardt pa je pokazal marsikaj, kar bo gotovo merodajno za to novo smer v gledališki umetnosti. Gre namreč predvsem za to, da se gledalec popolnoma prevari, da vse verjame, kar sliši in vidi, da, še več, da

se boji za svojega junaka, da ploska njegovi zmagi in joka nad njegovo tragiko: kakor bi se kazala pred njim njegova lastna usoda.

Zato je dunajska Rotunda izpremenjena v mogočno samostansko cerkev. Njena okna so živo poslikana, na eni steni so velikanska trojna vrata, nad njimi visoke cerkvene orgle, ves mogočni prostor je izpremenjen v cerkveno ladjo in okrog nje v primeroma neprevelikem prostoru do osemtisoč sedežev za gledalce. Visoko nad nami, da naših oči ne motijo, so razvrščeni kroginkrog mnogoštevilni, zelo močni reflektorji, ki razsvetljujejo vsakega solista in tudi skupine na igrišču od vseh strani, tako da je za gledalce, ki so nam nasproti onkraj cerkvene ladje, ravnotako razločen vsak igralec kakor nam, mi pa svojih nasprotnih sogledalcev med igro ravno vsled te luči ne vidimo. Pod orglami je skrit velikanski orkester pod vodstvom dirigenta O. Nedbala. Iz kupole Rotunde, neizmerne višočine, done mogočni samostanski zvonovi. Vprašali se boste sedaj, kakšna je ta scenerija takrat, ko se vrši dejanje v gozdu, gradu, trgu i. dr. Saj ima medigra 5 slik, vsaka se vrši na drugem pozorišču. Na pr. prva v gozdu: okna Rotunde so se nam zdela leposlikana cerkvena okna, ker so bila od zunaj razsvetljena, sedaj so temna, nerazsvetljena in oko jih sploh ne zapazi, pozabite nanje. Trenutek vlada tema, godba igra nerazločno, v spomin na misterij pozvanjajo zvonovi... Naenkrat se pokaže pred vašimi očmi zelen gozd, poln grmičev in drevja, strop Rotunde je posejan z žarnicami in občudujete to lepo jasno noč v gozdu in svetle zvezde. Reflektorji mečejo nenaravno luč in popolnoma ste prevarani. Tega pa se niti ne zavedate, ampak z ubeglo vratarico vred sanjate njene grozne, usodne sanje. Torej ni nov akt. Ravno tako se karakterizirajo druga pozorišča. — Še nekaj o igranju. Drama je pantomimska. Vendar je v tem premikanju in v teh gestah neverjetno veliko življenja. Ko se igra prične, naenkrat ugasnejo vse luči, iz kupole doli

done zvonovi mogočno, nejasno, grozno. Naenkrat ste v starodavni, veliki cerkvi, Marijin kip je pred vami, iz samostana prihajajo redovnice k molitvi, s kora buče orgle in vsa mistika samostanske cerkve je v vaših čustvih, ki so na to navajena že iz mladih let. Ko prihaja procesija v cerkev, je veličasten prizor: najprej neso križ, za njim molijo otroci: Ave Maria, gratia itd... za njimi žene v pestrih oblekah, možje, menihi, novici, dečki-pevci, ministranti, višja duhovščina, med njimi škof, vitezi, vojaki, ogromna masa ljudi. Pojo in molijo, potem pa se razvrste v krog krog kipa, pred katerega so položili nekega hromega moža. Ljudstvo kleči in moli, Marijin kip je lepo razsvetljen. Hromec se vzdiguje poln zaupanja v milost, pa zopet brez moči pada, dva moža ga držita, zopet stopa na noge, stoji, gre počasi, omahuje, hodi hitreje, sigurno, stopi z močjo pred Marijin kip, dvigne roke, se obrne proti ljudstvu in grozovito zakriči. Ljudstvo se momentano ne gane. Naenkrat pa se od vseh strani ulije množica proti kipu, vse hoče videti ozdravljenca, vse vpije od navdušenja, bega sem in tja prestrašeno. Ta prizor je nekaj brezprimernega in tu se vidi, kaj nam bo dalo novo gledališče in nova umetnost. Vidimo pa pri tem tudi ženijalno režijo Reinhardtovo. Ta tisočglava množica se vije počasi, z lahkoto in sigurnostjo, ko se pa zgodi čudež, plane ko nevihta, valovi v strahu in grozi, divja strastno h kipu, zakriči in popada na kolena. Treba je seveda omeniti, da sodeluje dve tisoč igralcev in okrog 400 muzikov in pevcev. Vendar je vsak igralec dovršen umetnik, nobenega polovičarstva ni pri posamezniku niti v celih skupinah, vse je resnično, grandiozno, popolno. Glede efekta igra veliko vlogo masa, glasba t. j. godba, petje, zvonovi, vihar in svetloba, mnogoštevilni reflektorji z različno močjo in barvo luči.

Prepričan sem, da bo ta način izražanja odločilen v bodočem gledališču, zakaj to so nova pota, nova umetnost.

VALO BRATINA:

JADRA BELA.

Jadra bela, jadra bela!
Kam vas žene hrepenenje?
Kam gre vaša burna pot?
Al se ne bojite zmot? —

Jadra bela frfotajo:
„Kdor si je izvolil cilj,
pa naj bo stotisoč milj,
naj vihra orkan,
mož gre z njim čez plan...“

PRED VRATI SMRTI.

GRAČANICA.

J. KOZAK:

VAZE.

(INDIJSKA LEGENDA.)

„Pravljica, pridi k meni nocoj!“
(Pismo.)

I.

„Pogasite luči!“ je zaukazal Vadivaro. Robinje, pokorne gospodu, so pristopile in izza modrih zagrinjal, visečih raz vitke stebre iz alabastra, se je usula v dvorano noč; v to noč je dahnila boječa lučka, plamteča na oltarju hišnega boga, da so stebri vzkliili iz teme, kakor belo oblečeni romarji, ki romaju k prestolu Vadivara, okoli katerega so plegli prijatelji, da z njim vred poslušajo pripoved Kamarino.

Tišino, razpeto nad vsem, je prešel vzduh morja, tako svež, tako oživljajoč, kakor bi pri- nesel s seboj njegove bajke in šepet.

Globoko se je priklonila pred prestolom Kamara, mlada robinja. Stasito, prelestno telo se je izvilo naročju polluči in žareči vonj deviških grudi in las je proniknil vzduh. Sunkoma se je zganila, razpela roke, široko odprte oči so zastrmele

tja, odkoder je odgovarjala tišina morja — telo je zakoprnelo po njem.

„Beli ptičici sta gnezdili med živimi skalami, ki se je v njih naročju pretakalo morje. Vsako jutro, ko je solnce skozi meglo razpelo svoj lok nad dihaajočo gladino, sem šla k bregu, stopila v vodo in prileteli sta ptičici iz gnezda, začivkali in zobali zlata zrna, ki sem jima jih nasula. Poslušala sem skrivnostno molitev jutra; vsem trem pa se je solnce hahljalo, dà, hahljalo se nam je, ko smo molili in bili zamaknjeni v njegovo pesem med nebom in zemljo. — Bilo je morje vse lepše, vse toplejše ko kdaj prej; legla sem v njegovo naročje in objelo me je tako tesno, da so se valovi igrali z razpuščenimi lasmi. Še vsa omamljena od njegovih poljubov, sem stopila zopet na breg in pozdravila ptičici, ki sta jima očesci tako

čudno žareli, kakor da sta si v noči razodeli ljubezen. Zahahljalo se je solnce. V hipu je vzprhnila ptička z leve rame proti njemu, potem se je spuščala vedno nižje, vedno nižje, tik nad njim je povsila peroti in utonila. Kriknila sem in zmehlilo se mi je pred očmi. Družica njena je strmela — ne dolgo — naenkrat je bila proti solncu in da sem se zavedela — že se je spuščala nižje, dokler ni tik nad morjem obvisela, povsila peroti in utonila.“

Omahnile so razpete roke, da je zazvenela bogato s srebrom pretkana tančica, ki jo je odela, in bilo je, kakor da je ptička utonila pred prestolom. Vadivaro se je iztrgal zamišljenosti, se dvignil s prijatelji vred in zaukazal nosilnice. Ko so se vsi zapovrstili, je sedel na čelo, velel: „V mesto!“ in zazibale so se z zlatom okrašene nosilnice na močnih ramenih sužnjev, stopajočih čez dvorano v mogočnem ritmu korakov.

Izstopili so pod odrom sredi trga, ki je bil svečano razsvetljen in ga je črna masa ljudi napolnila do zadnjega kotička. Kakor hitro so jih vsesale prve vrste, jih je že obdal jeklen molk, ki je koval vprašajoče poteze na teh blelih, obžarjenih obrazih. Nemo so se razmahnile množice in zaril se je med nje kraljev izprevod, tako mogočen in veličasten, kakor temna pesem bobnarjev, ki so hodili na čelu in se je za njimi razvilo kraljevo šprensvo. Dušiča tišina je pala nad vse, ko je sel kralj na prestol, dal znamenje, da so dovedli na oder devojko, odeto le v belo platno. Rabelj jo je privezal k drogu, obdanemu z grmado. Njen obraz se ni zvezal s pogledom ljudi, ampak se je vsesal v obraz žarečih zvezd; oči so imele vso prosojno polt obraza in vsa je vzdrtela. Na vzvalovljenih ustnicah so trepetale ponosne besede, ne molitev, le smehljaj, ki z njim močna duša pozdravi smrt. Opojni lasje so pali čez grudi in njih drhtenje prikrili ljudem.

Vadivaro je stal tik pod odrom in se ves vdal zamaknjenju, sključen, tresoč se po vsem životu; popolnoma je pozabil okolico in širil malodane kvišku, ko je presekala tišino sonorni glas glasnika, ki je med tem na kraljevo povelje stopil na oder:

„Govori Vam kralj. Jelara, njegova dvornica, se je pregrešila nad svetim poveljem in poteptala v prah vso naklonjenost, ki ji jo je dosedaj blagohotno izkazoval. Kraljica Mirane mu je na smrtni postelji izročila v spomin dvanajst vitkih vaz, ki jih je ljubil, kakor svoje življenje. Jelara pa je razsula eno izmed njih; zato ji je razsrjen in užaljen odločil smrt na grmadi. Čuli ste voljo Njegovo!“

Obraz Jelare je govoril med tem s tišino, razpeto med zvezdami in množico, ki je stala tako nepremično, da ni vztrepetala niti beseda ne na ustnah, ne na obrazih.

„Govori Vam kralj dalje! Dvanajst vaz je imel in ne more živeti brez njih. Zato obljublja onemu, ki bi mogel podeliti ilovici podobo razbite vaze in ji vliti vso njeno nežnost, prelest, polovico kraljestva in sedež ob svojem sedežu!“

Končal je in zažarel je oder v plamenu; utonilo je prelestno telo in množica, ki se je prestrašena odmaknila, ni opazila, da se je Vadivaro zgrudil na tla.

II.

Obzorje je žarelo v blede rumeni luči; čez morje je skomizgnil trepet kakor zona in valovi so se boječe zagnali med skale, na katere je padel trenutni mir brezčasja. Vadivaro je ležal strit in z mračnim pogledom v sebe samega tako tesno v skalovju, da mu je kamenel obraz v trpkem izrazu razjedenega, razsekanega gričevja.

Sredi veličastnega miru se je začrtala v ozračju srednja postava starčka, odetega v belo raševino; prihajal je iz mesta in usekal pot proti hišici, postavljeni v skale. Ko je ugledal zamišljenega mladeniča, ga je nagovoril po imenu.

Vadivaro se je zganil ob starčkovem glasu, skočil kvišku in se mu vdano približal. Sedla sta na rob skale pred hišico in starček je naslonil glavo v roke ter se zagledal v bleščeče morje na zapadu.

„K tebi prihajam, učenik, da mi svetuješ!“

„Govori, sin, kaj ti teži dušo.“

„Veš, da sem sin bogatega kupca tu doli v mestu, in gotovo si že čul, da me blagrujejo radi mojega blagostanja in znanja ter govorijo: Vadivaro je srečen nad vsemi. Toda, oče, moj duh ni miroval nikdar, čeprav se je potapljaj v globine prirode in zemeljskih duš — v globine, prikrite ljudem — ne — od vsepovsod se mi je posmehovala praznota in samota s svojim votlim pogledom. In kadar je v teh urah iskanja in trpljenja stopil pod jasno nebo in se ozrl tja gor v zvezde nad nami, je slutila duša nekaj skrivnostnega nekje v vesoljstvu, kar bi morala srečati, ljubiti, da bi se ji razodelo novo življenje spoznanja in bi se po tem ne čutila več samo v globinah. Menda je to iskanje človeško življenje.“

„Snoči pa sem stal pod odrom; vsaka mišica je pričela drhteti, hrepeneti k njej, dà, vse telo je sprejelo njeno: bil sem prvič sam sebi vse. Akord mojega razsekanega razmišljanja in hotenja so se zlili v ritem harmonije in veletok

energije veselstva me je prešel in združil z njim. Kar sem iskal, sem isti hip našel — a ona je sedaj mrtva — ostal sem sam. Učenik! svetuj mi, pokaži mi pot!”

Dolgo je molčal starček, da je odgovoril. Na morje je med tem že padla tema in na ugaslem horizontu so se raziskrile prve zvezde.

„Hodila je k meni, posedala tu gori, nikdar nisva govorila. Ne vem, zakaj je šla v smrt — le slutim — kakor sem poslušal, dihal pesem njenega telesa — zato naj molčim o tem.

Dvema celicama sta podobna, živeč tu doli v morju, ki se iščeta, iščeta, da zase ne vesta — in sta rojena šele tedaj, za kar sta namenjena, ko se prelijeta drug v drugega. Ni ti pač bilo namenjeno, da doživiš, samotno tavajoč — vse več ti je odmerjeno, za to si jo našel.“

„Oče, ona pa je mrtva sedaj, mrtva. — Ti pa, ki si zrl delovanje, hotenje ljudi, mi svetuj kaj naj storim, da izpolnim namen.“

„Ne bom ti svetoval, kakor želiš. Ko sem živel med ljudmi, sem svetoval — odkar pa sem se preselil sem gori in gledam od tod večno presnavljanje prirode, življenje ljudi — ne svetujem več in ne vodim, ker ne živim več z njimi, čeprav sem med njimi.

Glej, izžareli so žarki solnca; tam glej valčke, ki pljuskajo ob breg; nisi čul pritajenega šumljanja? in tišine? Ne čutiš z menoj te sile na veke, ki vodi žarke v temo, ki meče valove do brega, da se razpenijo, izzvenijo v šumljanju? Nihče jim ne svetuje, le silo sledijo, ki polje v njih, kakor v človeških dušah, ki jih odtuja in družijo. Zgodi se, kakor se mora zgoditi, ker zapisano je človeku — le vsak naj čuje glas sile, žive na veke. Pojdi in stori, kar ti velevala!”

Obmolknil je in se naslonil nazaj. Skrivnostna pesem je za hip objela oba. Vadivaro je strmel dolgo časa v noč, potem pa je molče vstal ter odšel.

III.

„Slišal sem že o tvoji modrosti,“ je govoril kralj ter položil roko na rameni Vadivara, kleččega pred prestolom. „Ti hočeš torej podeliti ilovici življenje vaze, ki jo tako zelo ljubim?“

„Dà, kralj! Pokaži mi ostale in vrnem jim sestrice.“

„Hodi za menoj!“ je velel kralj in Vadivaro je sledil zaprtih oči za veselim ritmom kraljevih korakov. Zavedel se je šele, ko je mameča svetloba dvorane napojila oči. Odgrnil je kralj zaveso in enajst vitkih vaz je kipelo na oltarju. Vadivaro je postal pred njimi in se šibil v kolenih. Kakor tiha pesem je prišlo in zazdelo se mu je, da diha v teh linijah vaz njeno telo. Skrivil je hrbet, razpel roke, objel v trenutku vseh enajst in jih treščil ob tla. Zatulil je kralj in se zagrebel z rokami v prah.

Vznemirila se je množica drugi dan, ko je zagledala kralja, njegov blazni pogled. Ni sedel, ampak s tresočo roko se je naslanjal na prestol. Trepetaje so pričakovali vsi, kaj se zgodi, in pobesili so oči, kajti preveč je žarel kraljev pogled in v presilnem srdu je govoril. Vadivaro je stal mirno na grmadi in niti trenil ni, ko je čul kraljevo zapoved. —

„Govori vam kralj: Vadivaro, sin bogatega kupca, se je pregrešil nad Njegovim Veličanstvom, pahnil od sebe vso milost, ki mu jo je kakor tudi že očetu izkazal doslej, ter ga varal s hlinjenjem, da ulije novo vazo — in dasiravno je vedel, kaj ga čaka, je razbil vseh enajst. Razsrdil se je kralj do blaznosti in mu odločil smrt na grmadi. Vendar mu hoče izkazati poslednjo milost, zato ti velevala, Vadivaro, da govoriš, zakaj si to storil.“

Vzdrhtel je Vadivaro pod pekočim pogledom množice in povzdignil je svoj glas nad tišino:

„Ljubili sta se ptičici ob morju. Skupaj sta gnezdili, skupaj pili vsako jutro morje in solnce se jima je smehljalalo. Neko noč se je med njima razpela ljubezen in v jutru je splula ena pod solnce; vsa bela v njegovi luči in pijana svetlobe, je povsila krila ter padala vedno nižje, vedno nižje in utonila. Družica je za hip ostrmela — potem pa je vzprhnila tudi ona in ko je bila skoro proti solncu, je povsila peroti in utonila.“

Težko je sopel, ko je končal. Množica se je vznemirila — iz teme pa je strmel kraljev obraz. Le komaj se je opiral ob prestol. Dolgo časa je nepremično strmel, potem pa se je nenadoma zganila mišica krog ust — se razpotegnili v zlodejstven posmeh in kriknil je čez množico: „Milost! Naj živi!“

JANJEVO.

KMETAMARIJA:

SIMFONIJA.

a — LARGHETTO VIVACE.

Velike so vstajale plasti iz solnčnih višav. Daljno in široko je nebo motrilo človeka, ki se je skanjal do tal v veselju in radostnem hrepenenju vseširnega življenja. Onega življenja, polnega bajnih, veselih dni, največjega, najskrivnejšega v zagotekah veselja...

„Lovi me, življenje — ne uloviš me! — Tu te imam, v pesti te imam, in ne uideš mi! — Moči so v meni, in skal ne pripoznam, ki bi me butnile in raztreščile. Ha, skale, kje ste? — Ha, ni vas! — Vem, lepo je vse, gladko. Kdo bi bil zoper mene? Ej, pòlji, pòlji, ti mlado srce! Ljubim, ljubim vse, kar je v tebi, zakaj, mlado je, dobro in lepo, tako biserno!“

Zasijalo je solnce, žarko je zasijalo, in žarki so se napeli in razpeli v dušo, razpeli so vanjo cvetočo ravan cvetočih misli in želja.

„Ah, mila — ljubim te — in glej, v meni je ta ljubezen, v meni, ki sem človek, del življenja, ki sem življenje — ono lepo, mlado, dobro in najčistejše!“

Poljubil jo je — in skrivne melodije so ubrale jutranje pesmi, ki so zvenele v duši, ki so izzvenele v dušo.

„In pravijo, da je življenje bolest? — Kje, kje je bolest? Ne najdem žalosti, vse je veselo in dobro!“

Razmaknila so se krila, človek je poletel v mlade rose, in vse majsko je pljusnilo v mladost in veselje človekovo. Solnčni dnevi, solnčne prelesti so polnile misli, in veselje je zavladelo v brezskrbni pesmi človekove moči in lepote.

„Pozdravljen, dan!“

b — ROMANCA.

Mesečina je sijala v zelenih žarkih. Drhte so sape, in dolge sence so brnele v brezstrastnih čuvstvih, vseh mehkih in polnih milobe. Miloba pa je podrhtela ob spoznanju, in človek je zazrl temo za oblaki.

„O, kaj tako? — Kaj je ni — čistote? — Kaj je ni, mladosti? Kaj je ni, moči? — Kje je

ljubezen? „Ljubim te“ — je bila govorila, poljubila me je — in zdaj? — Ha!“

Grgrajoči vzdih je pahnil med mesečino, in človek je klonil v bolesi.

„O, spoznanje črvicega življenja! — Kako je vse medlo, kako megleno!“ — Tam zunaj je plaval solnčni dan, tam zunaj je plavala lepota. Odkod megle, odkod tema v naročje moje lepote?“

Zaskelelo ga je v duši, in polno prahu se je nasulo v čute. Prah je rezal in dregal, in mrzel pot je pahnil mrzel dih naravnost v oči tiste mlade duše, tiste lepe duše, ki je zbolela ob spoznanju poti v življenje.

Lena reka je zavzdihnila, in črne ptice so zaječale:

„O mladost, o moč, o lepota!“

* * *

Padel je z životom na okno, in oko je zastrmelo.

„Ne verujem še — ni mogoče! Prevara? Zakaj, odkod? — O življenje — saj si me ukani! — Ko je izhajalo solnce izza modrih gora, kaj nisem bil jaz tisti, ki sem ga prvi pozdravil, prvi objel in ga vzel v svojo dušo? — Kaj nisem bil jaz tisti, ki ga je solnce prvo sprejelo in ga vodilo po belih potih med srebrnim cvetjem? — Kam, kam si odšla — pomlad, moč?“

Zašelestelo je motnega prahu, in krvave solze so zableščale v prevaranih očeh.

„Noč — o noč! — Kaj moraš? Kaj moram jaz?“

* * *

c — SCHERZO.

1.

Podal se je na pot.

Zagledal je luč — pograbil je po njej, a umaknila se mu je sunkoma, in človek je zazijal v prevaro.

„Morda pa le — morda je pa le še kaj solnca za me.“

In spet se je napotil. Izogibal se je lužam, a kakor vsemogočna sila iz peklenških tal priklicana, ga je sunilo v lužo, da je odskočil z vso težkočo duševnega premagovanja.

„Saj si tu — o solnce...“

Sklenil je roke v tihi molitvi, v tihi prošnji po žarkih. A žarki so se mu nagajivo nasmehnil, in solnce se je polno sarkazma zavilo v neprodorne oblake.

Stopil je krepkeje — pa udrila se je stopinja v globoko močvirje, in komaj, komaj je izvlekel noge iz lenega blata.

„O solnce — pridi!“

Še enkrat je sklenil roke, — še enkrat zavzdihnil, a duša je ostala zastrta.

Plašno je begal semtertja, — s poti na pot, plašno se izogibal meglam, strahoma je klical luč na pomoč.

Močvirje je postajalo večje, širnejše.

„Ah, medlim! — Čemu? —“

Zganil se je in zažvižgal. Nasmehnuti se je hotel poln prijaznosti in sreče žarkom, ki so se nalahko prizibali izza megel. A že v istem trenutku se je nebo potemnilo, prasn timer blisk, in oddaleč je trudoma vstajalo bučno grmenje.

„O — luč!“

Zamajal se je korak, nič več ni našel opore, padel je z licem naprej, — in poljubil je blato.

Krvave pene so mu obkrožale stisnjene ustnice.

„O — blato!“

In se je splazil in gazil globoko, globlje v močvirje.

2.

„Ej, privij se k meni, človek neumni! Kaj drhtiš?“

„Ljubica — ha — ha! Vina, vina!“

Zabobnelo je od blizu in daleč samih rdečih luči, samih strasti, samega ognja.

„Zakaj nisi prihajal preje?“

„Neumen sem bil — ha — prej, zdaj vidim življenje le v tebi. Ej, polko hitro, polko!“

Zatrepetal je z nogo, in privila sta se drug k drugemu, in divjal je ples, oni žareči ples krvave strasti.

„Hodil si drugod. In vidiš, tu, tu je lepo. Tu je življenje! Poljubi me!“

„Tu! — Ha — Krasote vidim — dobro mi je. Vina — vina!“

Peneče vino je pljusknilo iz kozarca, objele so se roke, in kakor bi kri iz mrzle skale privrela vsa močna in rezka, je zaplaval grohot, da se je razlilo vino po drhtečih telesih.

„Imenitno! In sem čakal, in sem še pre-mišljal! Tepec! Ha-ha-ha!“

„Kaj ti je? — Kaj blebečeš?“

„Ej, lepo mi je! Tam zunaj sem hodil, čistote sem iskal, veselja, luči...“

„Čistote? — Ha-ha. Ti si imeniten!“

„Smeješ se — prav. Polka, polka!“

Zmajale so se postave, luč je zahreščala, gosli so zadivjale, in trobente so udarile v brezmejen grohot:

„Tam v dnevu je solnčna luč, tam v dnevu
je majski dan. Tu je življenje življenja letečega,
tu je življenje človeka živečega!“

Korak za korakom — divji ples.

„To je življenje! Ha — in jaz, norec!“

„Tepec si bil. Poljubi me!“

„Tu! — Vina, vina!“

Burno so plale zastave razcefranih duš v
kipečem vinu in strastnih objemih.

„Polka! — Vina, vina!“

* * *

d — ALLEGRO FINALE.

Čez drn, čez strn se je podilo življenje.
Človek ni več pomislil na jarke, ne na zanke.
Ni gledal luž, ni mislil na blato.

„Ej, tudi tu so žarki!“

Čez nekaj časa pa se je stresel:

„Ha — kaj — vraga! — Ali — ali so —
res?“

Prijel se je za čelo, mrtvaški izraz mu je
razvil obraz, in stokratni odmevi prejšnjih dni
so zabrnili oddaleč.

„Vrag! Pomagaj!“

Vrgel je obleko raz sebe, lopnil je na po-
steljo in se zaril med blazine.

„Ničesar — ničesar ne maram! — Proč,
proč — hudič!“

* * *

Dvignil se je, planil kvišku, se naglo oble-
kel in odhitel v krčmo.

„Vina!“ je butnil glas iz njega.

„Ej, čemu tako čemerem?“ se mu je pribli-
žala prilizovaje.

„Ha — ti tu? Dobro. Še več, še več vina!“

In sta sedela pozno v noč, in misli so vr-
šale in se vrtile v hitrih, hitrih, vedno hitrejših
in ostrejših kolobarjih.

„Kaj bi! Zapil sem se, zapil sem dušo!“

„Zapil si se — ha-ha! Ljubček, poglej me.
Kaj ni lepo?“

„Lepo — lepo...“

Pogoltnil je cel šop dolgih misli, poplaknil
je hrepenenje čistote in lepote z vinom in za-
plesal je v furijskem plesu nočnega življenja.

* * *

Strele so švigale v dušo, butalo je in sti-
skalo, oči so krvavele.

„Ha-ha-ha.“

Skeleti so zašklepetali.

Mučni stoki so se izvijali iz prsi.

„Kaj bi zdaj — čemu? Padel je zapah,
in težke duri so se zaloputnile za menojo. —
Noč je.“

Skočil je kvišku.

„Ne — ni noč! Živim — ha — kako
živim!“

* * *

In zafrfotala je njegova raztrgana duša v
krvavih cunjah in se obesila na kol, ki je stal
sredi vrtečega življenja, tam zadaj za vrati s tež-
kim zapahom.

„Kri — ha! Življenje! — Ubit je dan!“

P. RENE:

IZ SPOMINSKE KNJIGE MLADOSTI.

I.

Puhti

poletna vročina iz temne nižine
v stoletne gabre, gorjanske gozdove.
Ponočni duh rož in sena iz doline
prenasičene vanje pošilja valove.

Žari

vrh Gorjancev na košenici dehteči
kres in krog njega vesela mladina
pleše in poje v luči rdeči:
„Lepa naša domovina“...

II.

Jesen

prišla je, megle pokrivajo
gorjanske vrhove, stoletni gabri
o poletju sanjajo. V dolini snivajo,
kadé mrtvaški kandelabri.

In spet

mladina je zbrana, to pot na griču,
grobišču. Dežuje. Melodije
zvene v meglò proti Gorjancem:
„Blagor mu, ki se spočije!“...

IZLIV LABA V SITNICO.

LISTEK.

KNJIŽEVNOST.

S to številko smo začeli priobčevati „Mrtve kapitale“ Josipa Kozarca. Kozarac je v hrvatski literaturi jak zastopnik Slavonije; tam je Kozarac živel kot šumarski uradnik. Riše Slavonijo z zelo realističnimi bojami. „Mrtve kapitale“ in Srba Domanovića črtico „Ne razumem“ smo sprejeli iz treh vzrokov: 1. Veseli nas, da se mnogo Slovencev bavi s hrvatsko-srbsko literaturo in jezikom. 2. V današnjih časih, ko Jugoslovanstvo prešinja tudi Slovincem srce in glavo, moramo širiti i v literaturi svoje obzorje; čim manj so pristopni izvirniki, tem potrebnejši so prevodi. 3. Slovenci sami klavirno produciramo na pripovednem polju: Malo ne edini Pugelj drži beletristiko; tekom l. 1912 so izšle tri Pugljeve knjige s črticami in povestmi, ki so bile deloma odtiski, poleg tega še Novačanova „Nova vas“ istega značaja in Milčinskega „Muhoborci“. „Matica Slovenska“ je tekom istega leta prejela in sprejela edini „Tujski promet“ (zdaj že priobčen), dočim je neka druga večja povest še v recenziji; oba spisa sta od starejših pisateljev.

Aškerc Anton: Atila v Emoni. Romanca. (Založila in natisnila „Narodna tiskarna“ v Ljubljani, 1912. Str. 95+XI).

Dr. Walter Schmid, arheolog in bivši muzejski ravnatelj, je dal snov, Anton Aškerc, bivši mestni arhivar, jo je obdelal. Tako je nastala ta pesnitev. Prof. Josip Wester, ki je bil obema prijatelj, jo je opremil z „Epilogemeni“, tolmačem o nje nastanku, in se s tem lepo oddolžil manom pokojnega pesnika, ki ga je prehitela smrt, predno je utegnil „Atilo v Emoni“ izročiti v tisk.

Pieteta do spomina Aškečevega bo tej zadrži, „posmrtni“ njegovi pesnitvi pridobila marsikaterega čitatelja.

Ljubljancana bo pa zanimala še posebe stara zgodovinska snov; rad bo v duhu gledal rimske templje, rimske forum, rimske ulice tam, kjer je dandanes Gradišče, Nunska ulica in Bleiweisova cesta; z Aškercem, ki je tod sedeval in hodeval, se bo zamislil v starodavnost ter primerjal smrt in življenje, pa jima ne bo našel mej.

Tako daleč v zgodovino nazaj, kakor v trj, ni posegel Aškerc v nobeni drugi večji zgodovinski pesnitvi. V pred-slovensko dobo (452) nas stavi v „Atili v Emoni“.

Lepa Marcella, hči emonskega zlatarja, ki je padel ob prvem navalu Hunov na Emono, ljubi Valerija Aeliana, barjaktarja 13. rimske legije, nameščene v tem mestu. Njena mati je sicer izprva mislila na drugega ženina, na bogatega Decija Avita, a se je hitro vdala ličerinu želji. Užaljen, da ga je Marcella odbila, sklene Avitus sprejeti krščansko vero, ki je v Emoni napredovala zlasti izza poseta že krščanskega cesarja Teodozija in je imela v svečeniku Hermagoru vnetega zastopnika. Glavni nagib za ta korak je bila Avitu osvetilnost; osvetiti se je hotel Marcelli. Očitno in roko v roki s Hermagorom hodi v malo krščansko cerkvico, ki jo polnijo meščani in meščanke plebejskega stanu. Med tem se vedno zanesljiveje širijo poročila o bližajočem se Atili; trgovci dobivajo od Drave in Mure nedvomne vesti, ki polnijo vsa srca v Emoni s težkimi slutnjami; boji se pa Hunov osobito Lepa Marcella, ki si jo utegne po svojem običaju Atila izbrati za svojo žrtev. V tem težkem položaju prosijo pogani pred templjem Jupitrovim in Mitrovim bogov pomoči za ljubo Emono; tudi Hermagora moli, a le za kristjane. Pred odločitvijo ogovori Avitus še enkrat Marcello, a brez uspeha. Zato sklene, izdati mesto. Atila sicer smatra tako izdajalsko pomoč kot zanj nepotrebno, a vendar sprejme od Avita ključ

in še posebno rad njegovo obljubo, da mu izroči Marcello. Atila je vzel mesto, si dal iz zlatarjeve hiše privedi Marcello in jo del k sebi v sedlo; tedaj si v škodoželjnem čustvu sname svojo hunsko krinko Avitus; prileti pa ob tem prizoru junaški Aelianus in zabode Avita, a sam pade od Hunov. Marcelli počí srce.

Izprva je, kakor zatrjuje Wester, pesnik svojo pesnitev hotel imenovati „Aelianus in Marcella“ (ali: „Marcella“), emonska romanca. S tem naslovom bi bil označen ljubezenski dogodek kot glavni dogodek in pesnitvi bi se prilegal pridevek „romanca“. Morda pa je med delom pesniku Atilov naval silil v ospredje, morda mu je junaški motiv bolj ugajal nego nesrečna ljubav in nazval je pesmotvor „Atila v Emoni“. Bistvo pesnitve pa s tem naslovom vendarle ni označeno. Res se že v prvem spevu omenja nevarnost, ki preti od barbarov; opasnost raste in raste, dokler končno ne nastane istinita pogibelj. Vse to je moglo biti res tako, pa ne samo v Emoni, ampak v vsakem mestu. Vse to je lahko res storil Atila, pa ne samo Atila, ampak tudi vsak drugi barbar. Vsi ti dogodki niso nič značilnega baš za Emono in nič značilnega za Atilo. „Emona“ in „Atila“ sta čisto vnanje dodani imeni; za njima ne tiči noben problem, ki bi dogodkom dal poseben emonski in poseben atilovski značaj. Oboje bi se doseglo, ako bi nam Atila ne bil prikazan le kot še mlad mož, s črno brado, črnih las, kot vojskovodja, ki nemo z golim mečem ukazuje, ampak kot kralj, ki je bil gostoljuben (imel na svojem dvoru tudi Slované) ter bil pristopen raznim vplivom; Atila naj bi pred Emono bil na pr. postavljen pred krščansko-poganski problem, baš pred Emono, pred vrati rimske Italije, pred pogansko-krščansko Emono. Ako bi izdajalca sprejel kot kristjana in si s tem pripravljaj pot v krščanski Rim!? Tako bi pesnitev postala pesnitev problema atilovsko-emonskega in bi zaslužila svoj naslov. V sedanjí obdelavi ji je naslov prilepljen. Za svojo romanco je v pesnitvi preveč Atila in preveč krščanstva-poganstva, za epos pa je premalo poglobitve in zapletajev. V sredini med obema je pesnitev obvisela ter kaže tako značaj nedotiranosti.

Pesnitev nima problema, pač pa ima tendenco. Osvetoželjnost je pri Avitu glavni nagib za prestop k krščanstvu, vsekakor nplemenit nagib. Duhovniku tega ne pove naravnost, marveč mu spričo hunske nevarnosti le reče, da nikdo ne ve, „kdo v boju ljutem mrko pade... In v veri vaši, slišim, večje nade, življenje lepše vaš ima kristjan po smrti, nego ga ima pogan“ — torej čisto egoistični motivi. Vdova Horaea zatrjuje, da „sebičnost grda in koristolovstvo in včasí tudi nizko maščevanje jih goni k krstu — ne prepričanje.“ Dočim so pogani liberalni, spoštujejo uverjenje vsakogar in imajo človeško sočutje, češ, „za vse bogove je dovolj sveta, vsak moli pač naj svojega boga“ in „kdaj mi psovali Kristusa smo vam?“, pravi krščanski Hermagor v molitvi: „Naj barbar pobije grešne vse pagane, kaj nam nejeverci so emonski mar, vrzi jih malikom hunskim na oltar!“

Ali je izdajica moral biti baš kristjan? Izdal bi bil lahko Avitus Emono tudi kot pogan; saj se Atila ne briga za to versko razliko. Zdi se, da je pesnik hotel prav kristjana prikazati kot izdajico. A tako izdajstvo bi bilo naravno le, ako bi pesnik iz Atila napravil diplomata, ki računa s krščanstvom in ga izrablja v svoje svrhe. Ker pa Aškerčev Atila ni tak računar, zato je Avitovo „krščanstvo“ mogoče razumeti le z njegovo lastno tendenco, razumljivo v današnjih časih.

Morda v nobeni pesnitvi Aškerčevi ni tako jasna činjenica nedostatka problema (ideje) in činjenica brezdvomne tendence, kakor v tej-le posmrtni ediciji. Prijatelj tendence

jo bodo hvalili, ljubitelji problemov, idej, poezije bodo ostali brez utche. Eni pač iščejo Boga in to iskanje se jim zdi božji posel, drugi pa mislijo, da ga imajo...

Najlepše mesto „Atila v Emoni“ se mi zdi opis hunskih grozot, kakor si jih vnaprej slika razburjena domišljija Emoncev (str. 56), in opis črne noči, ko je izdajica izdajal svoje mesto in dom (str. 74):

... Hoj, burja piska
med bahkanalom. Včasí se zabliška,
če Zevs pogleda z jeznimi očmi
in vidi, kaj na zemlji se godi.*

Kaj na zemlji se godi? O mrtvih piše „Slovani“, pa ne hvali poprek! Aškercu je „Slovani“ dajal vedno zasluženó in zato dolžno priznanje: če je njega sedanjí urednik pisal o Aškercu sine ira et sine studio takrat, ko je Aškerč živel, mora sine ira et sine studio o njem pisati tudi sedaj, ko je mrtev; življenje in smrt človeška ne moreta odločevati o tem, kar je večno, o človeških delih. Ne radi Aškerca, ampak radi sebe in radi stvari same smo pisali to kritiko; vsaki reči namreč mesto, ki ji gre, nam pa spoznanje! To je pot proti večnosti.

LIRIKA.

Radivoj Peterlin-Petruška: Po cesti in stepi.

(V Ljubljani, 1912. Izdala „Matica Slovenska“ v Ljubljani. Str. 125. Cena 1 K.)

Po cesti hodi in po stepi, po slovenski beli cesti in po ruski širni stepi; lirika je tu in tam doma, otožna malo in dosti mehka, le da je v Ukrajini otožen kozak na svojem konju, na naši cesti pa popotnik-prosjak. Življenska usoda je iz Peterlina-Kamničana napravila obdneperskega Petruško, pa zato pesniku ni bilo treba preleviti duše in ni je prelevil; zakaj po cesti in po stepi se enako poje. Vendar more le tisti, ki ve, da naš pesnik živi v južni Rusiji (od koder poleti včasí širom Evrope), razumeti konkretni sujet pesmi na pr. na str. 51 in 53.

Priroda in ljubav sta mu glavna motiva; prav kakor pri Jenku; tudi lahkota pesmi je Jenkova in pa šegavost. „Pa z Marico ne hodi, očka, nikari — ker to se bo vnelo in to bo gorelo, o Bog, ti nas ognja obvari!“ (65). Včasih spominja dikcija Prešernovih lažjih pesmi (38); včasí pa je malo modernega, niansiranega čustvovanja in izražanja: „in še komaj da sem v srcu čutil“ (88).

Podrobna analiza bo sčasoma dognala, koliko je v naši moderni liriki domačega, koliko tujega; a v Petruškovih pesmih pač ne bo našla „trgovcev z blagom pisanim dežele tuje“; še prelahke so, nego da bi mogel kdo v njih slutiti vedno teže prebavno inozemsko robo.

Popotnik Levstikov z moderno dikcijo, nekoliko moderne „prirojenosti“ („ker to mi je določil večni Bog, da sem ko piš nestalen in ubog“); seveda nasprotstvo filistrom, ki jim ni bil nikdar po volji (27, str. 52). „Hrasti in gabri in bori, vitki obcestni topoli bratje so, drugi mi gori v zraku so orli, sokoli.“ Po programu „nikoli in nikdar ne žanje, nikoli in nikdar ne seje, ne polni časa z delovanjem preteklih dni mu nič ni žal“ (41). Vsekakor moderno; pa vsak moderni vagabund ne zna tako lepo povedati, kakor Petruška:

Blatna je cesarska cesta,
težki moji so koraki,
daleč je še tja do mesta,
blizu so domači mraki.

Petruškove pesmi „ne šume ko hrast poganski sredi neprehodne, mračne šume“. Taki „poganski hrasti“ so temni filozofi; Petruška pa ni filozof; razpoloženjem se vdaja, pa ne obupnim; njegove pesmi „v mraku v tugi nagnejo glave, v krasni dan so pri najboljši volji.“

Pesmi so izšle pod avspicijami kongenijalnih mu pesnikov Cv. Golarja in Otona Župančiča. Golarjevo „Pisano polje“ je izmed pesniških zbirk slovenskih morda najslabše Petruškovi „cesti in stepi“. Dasi sta Golar in Župančič sama Matici priporočila ozir. priredila Petruškine pesmi, se nam ipak zdi, da bi marsikatera pesem smela izostati; ne da bi bila slaba, a premalo tehtna je za zbirko pesmi, ki naj bi bila klasična. Trebalo bi na to gledati tem bolj, ker Matica dosle ni prejela kake druge zbirke moderne naše lirike. Skoda tudi, da urednik knjigi ni dodal kazala.

Nam ugajajo v knjigi zlasti te-le pesmi: „Spomladi“ (23) ali „V tistem kraju“ (28), „Moj rojstni kraj“ (42), „Noč v norveških gorah“ (44), „Ali še pomniš?“ (61), „List papirja“ (72), „V samostanu“ (79), „Zadnja vožnja“ (92), „Menih“ (94), „Balada o šmarnicah“ (95), „Deviška“ (98), posebno pa „Poletna slika“ (102), „Glas roga“ (109), „V lačni vasi“ (117), „Jutro kraj morja“ (118), „Jesenski dan“ (121), „Čudna nevesta“ (124).

Vladimir Nazor: Hrvatski kraljevi. (Kot izdanje Matice Dalmatinske izdala „Matica Hrv.“ za 1912. Str. 120).

Ravnatelj učiteljskega v starodavnem Kastvu nad Opatico je avtor te knjige, ki je za 1. 1912 izšla pri Matici Hrvatski. Prirodopisec po stroki, izda „Hrvatske kralje“. Pa to ni zgodovina niti so povesti, to je temveč zbirka baladne lirike, ki ji je snov vzeta iz hrvatske prošlosti. Avtor je doma iz Dalmacije, kjer je bila kolevka kraljestva hrvatskega. Cetinje, Knin in Trogir in vedno isto, a nekdanje slovansko morje ne da spati vilam ponočnicam, ki pesniku tužno „bugarijo“.

Hrvati pridejo in ugledajo z Velebita morje; stari župan Kluk ve, da trdne stavbe ni, kjer se ni prelila kri; sam se zabode v srce, da bodo novi dvori na mestu njegove smrti trdni. Niso golobi ti silni osvajači, a niso grozovčinci; zmagovalci hrvatski plane sicer kakor krilo burje v gnezdo dušmanov, ali gladne nahrani s hlebom in žejne napoji z vodo, nesrečno dete pa posini; ljubijo cure, pobijajo gusarstvo. Začno se „borbe za svobodo“: mrki sin posavske volčice, Ljudevit posavski, lupi z mečem težkim ob ščit veliki, se vzravna na visokem konju, ga trudi po gori in klancu... Pa izdajstvo uničuje junaštvo. Plovejo ladje iz beneškega pristanišča proti hrvatskemu brodomu; Benečan zarobi devojko in jo hoče dati vojniku, a na slovanski livadi živi nje sokol-jelen. Pa težji neprijatelj je doma; ban Banimir, ki je umoril in pokopal Sedeslava, ga sam izkoplje in spravi v svoji cerkvi, da bi imel mir, toda pošast ga gleda v belem dvoru še dalje venomer; vsako noč se vrne, bije po vratih, ki krvave. Banimir teče k morju, umiva roke, hoče nazaj, a curek krvi mu brizgne v obraz — in tako je vsako noč. — Za bani pridejo kralji: Tomislav, Krešimir I. Držislav, Krešimir II., kralj Slavič, Zvonimir, kraljevič Radovan, Stjepan II. in zadnji Peter Svačić; domači spori, krvavi prizori; sukob z Arpadom; strastna ohola Madžarka Lepa pripravlja mesto kroni ogrski, „a biskup škilji i zlobno se smije“. Sredi teh dogodkov se kakor oaza ugodno dojmiljevo slike Petra Krešimira Velikega, idilske slike kralja, ki pred županovo hišo na Cetinju veli donesti pogačo črno in skledico mleka in otroka posadi na koleno, ki spoštuje čelo katero se s svojim znojem hrani, ki blagoslovlja žitna polja, ki orje sam še v sivih svojih letih („a sunce s visa sjaj i

ZVEČAN.

vatru lilo na starca onog, što pjeva i ore“). V boju pade zadnji kralj Svačić; „tron se jedan ne ruši bez krvi“; „posljednji kralj mora da se sruši s krunom na glavi, s ponosom u duši“. Krv kaplja sije na njegovem čelu, na hrvatski kroni.

Pa Nazorove pesmi niso kake „državopravne“ tendenciozne ode ali himne, marveč so realistična umetnost; ne proslavljanje golobinje narave slovanske; ne, obratno, prikazovanje vseh strahot srednjeveškega življenja in kraljevanja slovanskega, ki ni bilo nič boljše, nego je bilo kraljevanje drugje. „Hrvat čelik (jeklo) in železo treba“.

Ko bi bil avtor izpustil nekaj slik, ki, vrsteč se v tolikem številu druga za drugo, izmučijo čitatelja in s svojo snovjo uničujejo vtis, bi bila zgodovina manj popolna, a poezija popolnejša. Še celo ideja, ki končno vender gleda iz „Hrvat. kraljev“, bi se ostreje odrazila. Programatična pesem, ki je na čelu knjige, in „Zvonimirova ladja“, ki je na koncu, bi se nam lažje stopili v enoto.

V uvodni pesmi pravi pesnik:

To davno bilo... Kri in solze tekle
sred burnega veka — a tudi solnce sijalo;
sijajni so bliski gosto temo sekli,
dokler nam vse ni klonilo — v črno noč palo.
Vse je prošlo, a še utrnjene luči
odsevi bleste pred našimi očmi,
še nam vihar stari v žilah buči,
in kremen klije v naših srcih.
Zlagal se je, kdor je rekel, da smo lovor-grana,
balzam na rani, mavrica v oblaku;
mi smo volkov porod in levov.
Kar je nekdanj bilo, je tudi zdaj v nas;
še sila stara žene čvrsto šako,
a dvigne zid porušenega hrama.

V „Zvonimirovi ladji“ pa:

Še je tu, na peščini nasukana, lomijo in tresejo jo
burni valovi. Sto sledov o bojih pred Dračem in Krkom.
Konopec zveni v vetru o dobi, ko se je ob njem vil koc-
kasti svobodni barjak; krmilo škriplje. In ladja se obupno
trza: Ali naj tu tužno gnijem? Dvignite me! Naj poskočim,
naj zajadram po tem morju.

Osemstoto leto teče,
vedno vali ladjo bijejo,
vedno strele sikajo žive
in jesenski deži lijejo.
Močno ob njo udarjajo
veter, val in pa nevihta.
Se je zlomila, se pripognila;
na pesku je, a še je tu.

Nazorove pesmi niso preproste cvetlice Petruškinih
livad; ne, to so rože, rastoče iz krvavih poljan. To niso blede,
skromne cvetke selskega vrta, to so umetno vzgojene, bujno
razkošne rastline polnokrvnega vrtnarja, ki ne rima zvezdice
in lunice, ko jih prodaja, ampak veže gradovino z ruševino.

Vse to so same balade, čisto na meji lirike; ne tiste
romance-balade, kakor jih imamo v Aškercu, ki teko tako
široko, ohlapno; marveč jedrovite, kratke balade, skrbno iz-
rezljane; nič besed preveč, nič premalo. Ta trdna konciz-
nost ne olajšuje čitanja; to je res, a zato je vsaka pesem
kakor izklesana, popoln umotvor. S to označbo se ujema
tudi oblika Nazorove lirike. Nazor je Dalmatinec z italijansko-
slovansko kulturo. Od tod njegova brižnost za formo, za
oblikovite sonete in tercine.

Že v Nazorovem „Velem Jožetu“, ki ga je izdala
„Matica Slov.“ pred par leti, smo čitali bugaršnice, tiste stare
šestnajsterce, ki so se ohranili do 18. stoletja v narodni
pesmi čakavskega ozemlja. V dialektu in šestnajstercih je
zložena v „Hrv. kraljih“ prekrasna „Galijotova pesem“ (str.
29), v svoji celoti morda najlepša pesem cele te knjige —
z refrenom: „Morje, sinje morje!“ A, za to more pro-
lit čemo mnogo suza, mnogo krvi“.

PRIPOVEDNIŠTVO.

**Merežkovski Dmitrij Sergejevič: Petar Veliki
i Aleksej.** (Roman iz ruske povijesti. Preveo Josip Pa-
sarić. U Zagrebu 1912. Izdala Matica Hrvatska. Str. 563).

Ruska leposlovna literatura je čudežno bohotna njiva,
ki poganja iz sebe vedno nove prekrasne sadove: Krylov,
Puškin, Lermontov, Gogolj, Turgenjev, Gončarov, Dostojevski,
Tolstoj, Gorki, Čehov in Merežkovski, a poleg teh še ogromna
pestra vrsta najsijajnejših pripovednih talentov, daleko nad-
kriljujočih sodobno nemško obrtno poprečnost! Ko je umrl
Lev z Jasne Poljane, so imeli Rusi že vredne naslednike
njegove sile in veličine. Andrejev, Čirikov, Gorki, Korolenko,
Nemirovič-Dančenko, Skitalec in Merežkovski so že vzne-
mirljivo zanimali evropsko kritiko ter poplavljali evropski
knjižni trg in evropske odre. Velik del ruske in evropske
kritike pa je prisodil Merežkovskemu častni naslov prvaka v
moderni lepi ruski književnosti, češ, da presega po svojem
izrednem, vsestranskem pesniškem talentu in po grandioz-
nosti svojih del vse vrstnike. Merežkovski je resnično čudno
soroden Tolstemu in je njegov izraziti učenec. Kakor Tolstoj
pretresa tudi Merežkovski v svojih pesniških delih in kri-
tičnih študijah najrajši versko-modroslovna vprašanja ter je
plodovit, mnogostranski in globok mislec, kakor njegov
vзорnik. Piše pesmi, romane, novele, drame, književno-kritične
študije, filozofske in politične razprave ter se, kakor Tolstoj,

oglašja javno k vsakemu važnemu vprašanju velike Rusije.
Ker je šele 46 let star, postane morda v pozni starosti tudi
še moralen pridigar in globoko veren prorok po vzoru senil-
nega Tolstega. Danes pa je še mladostno krepak, pogumen,
neustrašno svobodomiseln, smelo iskren, brezobziren sovra-
žnik obče struje in javnega mnenja, demokrat naprednjak in
modern protiklerikalen mislec v vsakem oziru. Kakor Tolstoj,
nahaja seveda tudi Merežkovski v konservativni in večinoma
reakcionarni Rusiji le malo razumevanja in priznanja. Njegova
dela prevajajo na vse evropske jezike, iz vseh držav mu
dohajajo izjave hvale in priznanja, le doma se malo brigajo
zanj. „Strašna je osamljenost petrburškega profeta!“ piše
ruski kritik K. Čukovski. „In ali niso uprav zato tako osam-
ljeni vsi junaki Merežkovskega, i Leonardo da Vinci, i Do-
stojevski, i Julijan, i Peter Veliki, — ker je pesnik vanje
položil toliko svoje osamljenosti? In ni li zato on pesnik
samotnih ljudi?“ — Že dvajset let bogati Merežkovski rusko
literaturo z najsijajnejšimi deli, in šele v poslednji dobi se
je začela zanj zanimati tudi širša javnost. V Slovincih je
malone neznan in le redki so, ki so dobili v roke kak nemški
prevod iz Merežkovskega velikanske romanske trilogije „Krist
in Antikrist“. Srbi imajo že prevoda prvih dveh delov
tega bisernega dela svetovne književnosti: v „Brankovem
Kolu“ sta izšla l. 1904.-5. romana „Julijan Odpadnik“
in „Leonardo da Vinci“, in „Matica Hrvatska“ je izdala
sedaj tretji del: „Peter Veliki in Aleksej“. Osnovna
misel trilogije je borba med Kristom in Antikristom v zgo-
dovini človeštva, t. j., borjenje konservativnih verskoprosvetnih
struj krščanstva v raznih razdobjih zgodovine z naprednimi
težnjami velikih umov in volj t. zv. nadljudi, hotečih pre-
obraziti svet in ustvariti novo prosveto. Merežkovski se je
poglobil v dela Nietzschea, ki ga zove „sinom Dostojev-
skega“, ter je prav v smislu Nietzschea našel in umetniško
predstavil „nadljudi“ v „zadnjem Helenu“ — rimskem ce-
sarju Julijanu (361.—363. p. Kr.), v velikem umetniku rene-
sance Leonardu da Vinci in v gorostasnem reformatorju Ru-
sije, v doslovnem „luciferju“ (svetlonoši) Petru Velikem. Ti
trije duševni velikani so delovali sicer v treh različnih epohah,
a vežejo jih skupni ideali in skupne težnje, zato je trilogija
„Krist in Antikrist“ idejno enoten umotvor. Roman „Peter
Veliki in Aleksej“ je možno razumeti tudi brez poznanja
prvih dveh delov. Kakor je Tolstoj za svoj veliki roman
„Vojno in mir“ najtočneje proučil zgodovinske vire o Napo-
leonovi vojni z Rusijo, tako je tudi Merežkovski temeljito
proniknil dobo Petra velikega ter na mnogih mestih doslovno
uporabil državniška poročila, razna pisma in zapisnike iz
ruskih arhivov. Ničesar v zgodovini ne olupšava, nego stremi
dosledno za resnico. Peter Veliki je bil nedvomno duševni
Titan, junak nadčloveške energije in velmož velikih osnov
ter izrednih del. Toda v etičnem pogledu se Peter ni razli-
koval od vladarjev, ki jih zgodovina imenuje okrutne tirane
in brezobzirne despote. Peter je bil nadčlovek titanske volje,
čudovite delavnosti, genijalne univerzalnosti, a tudi zverinske
krvoločnosti in gnusne samoljubnosti. Besen sovražnik kon-
servativnosti v ruskem državnem, verskem in socijalnem
življenju in fanatičen širitelj evropske kulture. Prenagljen, v
sredstvih neizbirčen in v zasledovanju svojih velikih ciljev
brezobzirno krut. Merežkovski je pokazal Petra z vseh teh
strani z golim realizmom, da se moremo hkratu čuditi ruski
cenzuri, ki dovoljuje avtorju toliko svobodo. V Avstriji bi
pač nihče ne smel tako pisati o Habsburgovcih. Peter je bil
ustvaritelj nove Rusije; brez njega bi Rusije morda sploh
več ne bilo, ali pa bi ne bila toliko in tako silna, ako bi se
ohdržala. Kdor hoče torej razumeti moderno Rusijo, mora
dobro proučiti reforme in značaj Petrov, a pri študiju mu

bolje kakor vsaka zgodovina pomore ta roman Merežkovskega. V svetovni književnosti ni knjige, v kateri bi bilo orisano bitje misticizmu vdane Rusije s toliko pesniško pravičnostjo v luči zgodovine ko ta silni roman. Avtorju Peter ni človek zemljan, nego gorostasen orjak, nadčlovek v Nietzschejevem smislu, ki ga ne moremo presojati po danes običajnem etičnem merilu. Prečital sem dotična poglavja še v velikih svetovnih zgodovinah Spamerja in Groteja ter veliko Petrovo biografijo A. Petruševskega in V. Jagičevo „Rusko književnost u osamnaestom stoljeću“, pa moram reči, da se Merežkovskega roman v objektivnosti in resničnosti dejstev docela krije z znanstvenimi podatki. Takisto je naslikan Petrov sin Aleksej, reakcionarno vzgojeni slabič, poln lokavosti, zavratnosti, podlosti in degenerirane volje, povsem verno po resnici. Zato Merežkovski odkrito simpatizira z genijalnim tiranom očetom proti Alekseju, krvavi žrtvi Petrovi. Poleg Petra in Alekseja pa je pesnik naslikal še celo vrsto sijajnih portretov iz slavne petrovske epohe. V tej grandiozni galeriji so zlasti z živo plastiko in historično vernostjo naslikani carica „perica“ Katarina, ki kroti Petra kakor dompteza leva, machiavelistični diplomat stari Tolstoj, lisjaški minister Menšikov, Aleksejeva nizkotna ljubica, dekla Afrosinja in podli arhimandrit Fedoska. Velezanimivi so prizori iz dvorskega in državnega življenja, polni poganstva in blasfemije, seksualnih zablod in gnusnih pijančevanj pod Petrovim „stolovnateljstvom“. Popisi strašnega mučenja strelcev, mučenja carice Evdoksije, careviča Alekseja in raznih velmož pa so naravnost strašni. Pisar Dokukin je sijajno naslikani fanatični pristaš stare vere in dedovskih običajev, v večnem potniku Tihonu, išočem „pravo vero“, pa je predstavil avtor predstavitelja neumornega ruskega sektarstva. Globoko se dojmljevo čitateljeve duše realistični prizori verske blaznosti med pristaši „rdeče“ in „bele“ smrti: obredno skupno samosežiganje v gozdovih Vetluge in divje seksualne orgije „belih plesačev“ v moskovskem predmestju. Ta poglavja spadajo med najboljša, najzanimivejša poglavja romana. Reči pa treba, da je avtorjevo pero pri opisovanju teh najopasnejših scen uprav nežno stidljivo in vzorno diskretno. Dasi dela Merežkovski bolj z razumom nego s srcem, se odlikuje ta širokozasnovani roman s fino psihološko analizo in z bogatstvom poetskih slik, globokih mislih in novih pogledov v svet. Čeprav se suče vse ogromno dejanje romana večinoma okoli verskih problemov, je zna! Merežkovski preko vsega razliti toliko poezije in hkratu realne akcije, da ne utruja čtivo na nobeni stranici. V obče pa se mora reči tudi o tem romanu, kakor o vseh drugih izpod peresa tega genijalnega Rusa, da ni roman v običajnem smislu besede, nego več: grandiozna in impozantna kulturnohistorična panorama velike dobe in velikega naroda, silne, a tudi strašne in bedne Rusije. Malo romanov sem še čital s tolikim užitkom in s toliko koristjo ko tega; zato mi je le žal, da ni izšel tudi že v slovenskem prevodu. Prijateljem dobre knjige ne morem priporočati boljše, kakor ta roman in sploh romane Merežkovskega!

Fran Govekar.

Hrvatsko kolo. Naučno-književni zbornik. Knjiga VII. 1912. Izdala Matica Hrvatska. Celih 494 str. velike četverke obsega ta zbornik ter prinaša 24 naučnih, pripovednih in pesniških prispevkov, ki podajajo dokaj jasen pregled o višini današnje hrvatske književnosti. Zastopani so do malega vsi aktivni moderni hrvatski pisci beletristi ter nekaj glavnih delavcev na polju populariziranja znanstva, zlasti historije. Zastopano pa je končno tudi hrvatsko moderno slikarstvo in kiparstvo z reprodukcijami del sedmerih umetnikov. Dinko Šimunović je objavil daljšo novelo „Pojila“ iz južnodalmatinskega miljeja. Pisatelj je izboren slikar narodnega

značaja ter razpolaga s karakterističnim živim jezikom. V slikanju narave je mojster in svoje figure iz kršnega ljudstva podaja s plastično realistikom, ki zna imenitno individualizirati. Duševna razpoloženja očrtuje jasno in globoko, a pri svojem zdravem čustvovanju nikdar ne zapada v sentimentalnost in dolgovezno, čitatelju navadno le mučno opisovanje misli in čustev. Vse kaže, da so dobili Hrvati s Šimunovićem odličnega pripovedovalca originalne in krepke narodne note. Sila simpatičen novelist je Milan Šenoa in njegova novela „Ima to mu sto godina“ spada med najboljše v tem zborniku. Sučet je iz Napoleonske dobe in dejanje se vrši v Zagrebu v hiši stare grofice Sermage. Tip te starke in starca Patačiča, kakor tudi vojni komisar Aunaker, so naslikani izborni. Vsa

STOJAN NOVAKOVIĆ.

kapriciozna novela spominja na slične umotvore Avgusta Šenoe in Gjalskega. Milan Šenoa piše karakterističen dialog, zna fino pogoditi historični milje ter naslikati značilne malenkosti z umetnostjo miniatrista. Da mora operirati celo z anonimnimi pismi, je značilno pač le za dotično dobo. — Milan Ogrizović si je s svojo dramo „Hasan Aginica“ pridobil veleugledno mesto med hrvatskimi dramatikl. Povest „Nezani kraj“ v tem zborniku pa se mi zdi izumetničena, afektirano sentimentalna in dokaj izpsihologizirana igrača, ki je pisana nekako v formi sonetnega venca. Začetek vsakega poglavja se začinja s končnimi besedami prejšnjega in vse povesti zaključni odstavek je nekak „magistrale“. Da piše Ogrizović krasen jezik in da ima lep stil, da je poet in dober psiholog, pa kaže tudi ta novela. Krepka pripovedna natura je Fran Galović in njegova povest „Svekar“ iz nižin kmetiškega življenja je mal umotvor. Le zaključek povesti je izumetničen, za kmetico brez volje in živalsko tope resignacije malo verjeten. Ivo Krnic se je zagledal v ruske vzornike ter je gladko in spretno napisal „Markovo poslednje potovanje“ iz narodnega življenja čudnih vraž in čudne filozofije. Vsa stvarca pa ima okus prisiljenosti. Originalno psihološko študijo je napisal Adam Kostelić z noveleto „Bez sjaja u očima“. Verjetnosti je zelo malo v tej igrači, konca pa nima, kar je pač najkomodnejše. Dandanes se smatra dokazom popo'ne modernosti, ako se pišejo povesti brez zaključka. V istini je to le dokaz nesposobnosti. Marija Žagar je napisala črtico „Laž po starem klišeu“, seveda tudi brez zaključka. Dobro preštudirano in iz življenja zajeto črtico je napisala Dragica

Leppée z naslovom „Disakord“. Pesniško črtico „Seva“ je objavil Andrija Milčinić. Iluzija! Pesnik, srečen le v fantaziji, je smešen in nesrečen v realnosti proze. Težke, neokretne tehnike je Milo Mistrova novelica „Sakriti život“, ki skoraj brez dialoga le pripoveduje in opisuje dejanje, tako da dela spisek vtisk neizvršenega načrta, a seveda brez zaključka. Tip štreberskega in poltnega puhleža ter slepe njegove soproge sta dobro opazovana. Pravi biser je Jure Turčeva prva pesem „Gladan i žedan ljubavi“, najširšega krogozora med vsemi povestmi v tem zborniku. Socijalno vprašanje, komunizem, kapitalizem, nacionalizem in zakonsko nesoglasje, izvirajoče iz nasprotne vzgoje, vsega se dotika pisatelj z duhovito lapidarnostjo in jasnostjo. Žal, da je zaključek neverjeten. Mlad, modern tehnik ne umre kakor marastik kar čez noč. — Rik. Katalinić-Jeretov je napisal dvoje pesmi v prozi „Prekasno“ in „Umrta je ribarica mala...“, Božo Lovrić pa satirično povest „Hranitelj ptica“, ki bi sodila v kak ljudski koledar. — Končno je tu še L. Ladanjskega famozna novela „Inače...“, ki prav izvrstno slika konservativnost starega hrvatskega plemića, ki mora prvič potovati z vlakom. „Taj moderni Moloh, koji se zove napredak, neumoljivo obara redom sve naše stare običaje, pravice i slobostine, naše nazore i osjećaje“, vzdihuje Janko Dobranić, se vozi v Marijine Vare, da izgubi 8 kg debelosti, a se vraća s prepričanjem, da je pogazil stare tradicije. Pesmi so prispevali A. Tresić-Pavičić, Vladimir Nazor in Marin Sabić. (O znanstvenem delu prihodnjik).

Priče Branislava Nušića. Med svojimi rednimi publikacijami je izdala „Matica Hrvatska“ za l. 1912 drobne povesti srbskega dramatika in povestničarja Branislava Nušića, ki je poleg svojih obširnih zmožnosti in spretnosti tudi zabaven in priljubljen feljtonist. Knjigi je napisal uvod hrvatski kritik in polemičar A. G. Matoš, ki kaže tik dobrega okusa svojo vsestransko načitanost, virtuozno spretnost v sukanju besed in fraz in s tem imponirajočo grozo pretkanega kritika, o katerem se je bati, da se zarije tudi v najbolj skrite in intimne gube duš in dušic avtorjevih junakov, pa se zareži od tam s triumfom srečne najdbe zla, napak in drugih nezgod nesrečnega pisca. Kaj je smeh, o tem vam je znosil mnjenja od vseh strani sveta in jih nagrmadil na dobrih štirih straneh. Nasploh je bil Nušiću prijazen, da si ga je v kakem stavku z galantno diskretnostjo oplazil. Priznava mu takoj skraja, da je „najplodniji i najpopularniji savremeni srbski književnik“. Hvali zlasti njegovo dramo „Knez od Semberije“ in „Svijet“, ki je „najuspešljiva savremena komedija srpska i hrvatska“. — Nušićeve priče obsegajo deset feljtonov, pisanih z lahko roko in z lahko dušo. Zabavni so, tudi zanimivi in povesod gleda iz njih dober, spreten, tu in tam rafiniran pripovednik, ki ne troši po nepotrebnem besed, ampak skrbi povesod, da karakterizira, četudi kdaj nekoliko burleskno, in zato nikjer in nikoli ne dolgočasi. Mnoge teh drobnih in prijaznih stvarc so napisane samo za hipno slast trenutnega odobrovoljenja in njih namen je dosežen, če se razleže čitalčev obraz v prijazen smehljaj. Če je takoj vse pozabljeno, na to ni videti da bi avtor reflektiral. Par stvari pa sodi više. Tako „Neznani avtor“ in „Tragedija mladosti“. Obe sta zaokroženejši v obdelavi in v celoti in obe važnejši od ostalih po svojih vsebinah. Če bi sodil človeka Nušića po spisih pisatelja Nušića, bi moral reči, da je to vesel in dobrodušen človek, ki se mu ne zdi na svetu uobena stvar tako važna in resna, da bi je on ne pogledal od take strani, od katere bi se ji mogel od srca nasmejati. Njegovo veselje je, najti v tragiki smeh. Gleda ljudi, gleda življenje in njegovi pogledi naj-

dejo tako pot in taka mesta, da se mora opazovalec in njegov poslušalec ozir. bralec smejati in kratkočasiti. In če v resnici kje kaj manjka do kronike, ima avtor na razpolago hudomušno fantazijo, ki karikira igranje in mimogrede. — Matica Hrvatska je svojim članom s knjigo ustregla. Tistim Slovencem, ki lahko gladko čitajo in razumejo hrvaščino, se bo enako prikupila. Pugelj.

DRAMA.

Vladimir Lunaček: Ilirci. (Drama u 3 čina). U Zagrebu, 1912.

„Društvo hrv. književnika“ izdaje biblioteko modernih pisateljev, „savremene hrvatske pisce“, na leto po 6 del, v abonementu 9 K. Najnovejšo izdanje je ta Lunačkova drama, ki ji je glavni vnanji dogodek znana krvava „restavracija“ zagrebske županije 1845; vojaštvo je 29. julija na Markovom trgu streljalo na pristaše Lj. Gaja in 13 je bilo mrtvih; te „srpanjske žrtve“ so pokopali v skupnem grobu; navis, ki so ga imeli mrtvaški vozovi: „Hodie mihi, cras tibi“, je bila morala dogodka — ki se je izpolnila l. 1848. Poznam še staro v Zagrebu, ki je vse to doživela, in še sedaj gre 29. julija vsako leto na Mirogoj, da z vencem okraši ta ilirski grob. Oko ji žari, kadar se spominja dogodka. Ni čuda, da se ga je lotilo tudi pisateljsko pero. Gjalski ga je že obdelal ter nam prikazal tragedijo ženina, ki je dan pred poroko padel kot žrtva domovinske ljubavi. Tudi Lunačkov Radoslav pade in mrtvega ga prinese v hišo neveste. Pa to ni glavni sujet drame; že naslov kaže, da drami gre za prikaz ilirstva, za njega kulturno-politične vire in tendence. Zagorski vlastelin Imbro Bolić, ki je imel diplomatsko službo v Peterburgu in revolucionarnem Parizu, štiti slovanske, demokratske, republikanske, prosvetnoliberalne težnje Ilircev. Radoslav gre iz semenišča; zakaj „Bogu in narodu — onda će jedno ostati prikraćeno“ in „tko ti žene ne može više da ljubi, taj ne može ni naroda da ljubi svoga“. Radoslav gine za zvoki domaće narodne pesmi in dela z Gajem za osvoboditev seljaštva. Njegov oče, ostareli fevdalec Avrelj brani staro konstituciju, neće „brbljati“ o Slovanstvu in se boji avstrijanstva. — Drama bi utegnula uspeti kot prigodnica ob svečanostih; sama na sebi ne bi učinkovala. Ima pa knjižno-literarno vrednost kot prikaz ilirstva in njegovih tendenc. Dobro se je avtorju posrečil ton ilirske nežne pesmi:

„U dubravi grle (grlice) guče,
slavuj milost pripijeva,
sada šapću, sada muče
stravljen junak i dijeva.“

Kosor Josip: Požar strasti. (Drama u 4 čina). Zagreb, 1912. Str. 85. Cena K 1-50).

Med izvanrednim izdanji za l. 1912. je izdala „Matica Hrvatska“ to dramo Kosorovo, ki smo o njej že večkrat čitali v hrvatskih in nemških listih. Tudi v nemških; zakaj drama se je igrala že na nemških pozornicah (mislim v Monakovem in še nekje) ter dosegla tam senzačen uspeh. Przybyszewski in Bahr sta pozdravila v Kosoru neko novo, elementarno enuncijacijo „božanstva“, novo „kulturno noto“, umetniško realizaciju Tolstega in Nietzscheja.

Kolikor vemo, je bil Kosor izprva delavec. L. 1910. si je v hrvatsko-srbskem Almanahu napisal to-le avtobiografijo: „Rojen sem 1879. v Trbvunju pri Drnišu v Dalmaciji in po mojem sedanjem občutku bi bilo bolje, da nisem bil rojen, ker po primeri z Vsem ne pomeni Rojeni nič, kakor Nerojeni. V petem letu me je, ne meneč se za kliče boli, roka usode prenesla iz rodnega tihega zagorskega sela na

slavonsko ravan, kjer mi sedaj žive roditelji. Do 18. leta sem živel v Slavoniji, od 18.—23. v Bosni in Hercegovini in na skoke v Slavoniji, od 23.—28. v Zagrebu, a odtle se promikam po Monakovem in Dunaju in kakor kam pridem. Samouk sem. Svojih poklicev ne omenjam, ker niso bili poklici moje volje. Rezultat mojih občutkov (ako se ozrem po neplodni široki njivi življenja) je ta, da sem se največ stidil... Take avtobiografije modernih pisateljev so v modi. Pa pri Kosoru to ne bo le moda.

„Požar strasti“ je učinkoval na pozornici, a učinkuje tudi, če ga čitaš. Nekateri tehniški nedostatki so sicer nedvomni, a s pridom bi se o njih govorilo le, ako bi ljubljanska publika dramo že videla. Ilarija Šalić, glavna oseba drame, pripoveduje začetek svojega spora z Gušo Rigalinom, kmetom, ki ima porive (instinkte) pračloveka: Guša je vsled nekega demonskega nagnjenja Ilariji jemal zemljo; popustljivost in mehkoča Ilarijina je le še dražila njegovo pohoto za tujo lastjo in za premočjo. V Ilariji je besnela silna borba; zadiranje v njegovo zemljo ga je bolelo kakor da je Gušino črtalo rezalo njegovo meso; poizkušal je vse, samo da Gušo odvrne od pregrešnosti. Besede evangelija: „Ako te nečastni prime za okrajek, odsekaj ves del suknje in se umakni črnemu“ so ga dolgo čuvala skrajnosti, dokler mu ni sina Ilije ranil Gušin sin Ada; tedaj je Gušo tožil pri sodišču. Guša je obsodbo hotel preprečiti s podkupovanjem, a na komisiji izgubi pravdo. Sedaj izbruhne njegova neubrzdana narava, njegova morala mu dokazuje, da je zemlja, ki jo je vzel, njegova, ker je on položil v njo svoje srce, ker je delal s svojim srcem. Izpravnosti te logike ne more tajiti tudi „dijak“ Mirko, ki je študiral mnoge knjige; zakaj pravico ima samo priroda; kjer je vložena več srca, človeka, tam je večja pravica. Guša služi instiktivno tej morali, ki ga nese nekako „iznad dobrega in zlega“, v sfere neke posebne duševnosti (duša a daje rečem šele vrednost in jim odkazuje mesto). — Guša podvrže Ilariji ogenj; prav tisti večer se mu sin Ada radi napada na Ilijo odpravlja v ječo; Ada je prav dobre volje, saj je „i temnica narejena za ljudi“; to je baje zgradba ko palača: vsi ljudje na selu pravijo, da lopov ni bedak. Materina prijateljica ciganka mu prorokuje desetero dece, njemu, ki mu ni molitev v krvi. Med tem pride Guša domov; pričakujoč, da vsak hip plane ogenj, vzame nestrno sinu steklenico žganja iz rok, pije in da piti: „Povleci, sine, povleci, napijmo se za vse življenje! Pa to je slabo; špirita, golega špirita sem! Ne, ne! Plamena, ognja, ognja!“ V tem hipu ga aretirajo žandarm. — Leto dni pozneje; Guša in Ada sta se vrnila iz ječe, ki jima je bila šola, da bosta odsle „i vraga nadlokavila“. Ilarija pa pripravlja ženitovanje svojega sina Ilije z Ružo, s tisto devojko, ki jo je svoj čas ugrabil Ada. Ilariji pa konec pravde z Gušo ni dal miru; tudi on čuti na svoj način, da človeška pravica ne more reči zadnje besede, ne more zmirati zločina, pa tudi ne srca, ki se vnema za moralo, vzvišenejšo od vsakdanje. Ilarija je spoznal, da je vrag ipak jačji; jačji je, ker je „Vsevišnji predobro in premilostiv nego da bi se pregloboko spuščal z nečastivim, in evo samo radi tega je Črni jačji“. Faktično je, slušajoč glas svoje morale, pozval Gušo in njegovega sina v svate, mu poklonil onih 5 razorov zemlje, „za katerimi je posegel vrag“, in povrh jih dodal še troje „od milosti božje“. Ko pa tako popušča vragu, nastane nov konflikt; sin Ilija mu neče pred oltar; razjeda mu srce dvom, kaj se je zgodilo z njegovo Ružo takrat, ko je bil Ada napadel z nožem njega in nato odvedel njo po sili v svoj pojatek; nikdo ne ve, kaj se je zgodilo v temi; sedaj pred poroko mu raste sum. Tedaj pride mesto očeta Ada, da se izmiri z Ilarijo in sinom; Ilija hoče

zvedeti resnico o onem temnem dogodku; a ko Ada vidi, da ta stvar Ilijo boli, začuti v sebi slast mučenja, slast, mučiti dušmanina svoje krvi („Ja znam samo to, da tvoja krv udara na mojo i moja na tvojo, da se kolju i dave...“), in vrže mu v največji ekstazi pregrešnega užitka v lice laž, da je Ruža takrat zares bila njegova — in Ilija vrže Ado ven. — Svati in zdravice; samo Ilarija še je zamišljen, oči so mu „sanjave od gledanja v borbo izmed Boga in vraga“. Med svate pride tudi Guša, pa radi tega, kar se je zgodilo z Ado, poln očitkov, češ, jaz sem črn, ali držim svojo besedo, on (Ilarija) pa je kukavica, ki ga je ubil on „z zemljo, požarom in strahom“, ga ponižal, ki pa vendar lazi pred njim; hotel je Ilarijo izzvati na odločni boj na šake, na boj človeka s človekom, kakor ga je postavila priroda, na boj, ki bo izrekel končno in edino mero: dajno razsodbo med njima, ki bo postavil pravo silo proti sili in zares končal muke neuklonljivega trvenja. In res se zgrabitava Guša in Ilija in njuna sinova, dokler končno ne zmagata Ilarija in Ilija.

„Tu se hrvata dve pasmini. Da vidimo, katera je jačja,“ pravi spricho tega boja kmet Pera. In prav to je problem drame. Na eni strani je Guša, tipus „pračloveka“, z moralo neizprosne sile, Nietzschejev človek-vrag. Njemu nasproti je Ilarija, božji človek, ki se noče protiviti zlu, pravi Tolstojev. Končno se otvori brezno med tema dvema človekoma; tolstojevstvo ni moglo prebroditi tega prepada, (zakaj človek-vrag „popušča samo enkrat“!). Princip zla, globoko prirojen naravi človeški, se odpira sili vedno z nasiljem. S to moralo jakih gospodarjev bije večno boj morala tolstojevske ljubavi in ta borba prepleta vso usodo človeštva in — vso poezijo.

Pozorišče drame je ravna Slavonija, ki jo moderna radi „široke“ in razpojasane narave njenih ljudi posebno ljubi. Seljaki in cigani in delavci, ki so priroda; volkovi; občinski beležniki, ki imajo na sebi korgo (grbo) urada ter dele pravico po mitu; pijani logar in šumar, ki „ga“ nese kakor drugih deset in včasih teden dni ne sezuje črevljev, tudi nekaki „človeki in pol“. Sodnik pa pritrjuje Ilariji, češ: „Prav da iščeš pravico v svoji duši, ne pri sodišču“; ker je iz naroda, ve, kako narod misli; „kmetje se pretresejo do kosti, ko prestopijo prag sodišča; zakaj za čimer oni ginejo, to ni jus, to je stvar pobožnosti, pobožno hrepenenje po Bogu, najmilostivejšem sodniku... in mesto pred sod idejo v cerkev ali v krčmo in tu v molitvi ali v žganju pozabijo, kar jih je grizlo.“

Branimir Livadić, ki je dramo opremil z uvodom, pravi, da je Kosor ustvaril „malo čudo moderne umetnosti“.

Vsekakor stopa hrvatska drama pred svetovni forum. „Požar strasti“ je vzplamtel iz slavonske zemlje, a nobeno ime, nobena vnanost ne moti, da bi ga s strahom ne gledal človek kjerkoli pod božjim solncem.

Ivo Vojnović: „Gospa s solnčnico“ (Sen beške noči). Oceno te senzačne drame priobčimo prihodnjič.

NAŠE SLIKE.

Naši umetniški prilogi sta reprodukciji slik umetnika Račkega; prva (str. 33.) nam kaže „Licemere“ (hinavce) spricho velikega trpina, prikovanega na zemljo; to je motiv iz Dantejevega „Pekla“. Ne po Danteju, a v duhu Danteja je spočeta slika „Pred vrati smrti“ (str. 49.), triptihon: Od drevesa spoznanja sta okusila prva človeka in odsle ne da njunim potomcem miru misel na smrt; kaj je in bo tam za onimi vrati? Težka zagonetka! — K „Rilski dolini“ (južna Bolgarska, str. 41.) prim. zadnjega „Slovana“! —

Učinke današnje črnogorske-turške vojne glej stran 44.! — **Stojan Novaković** (str. 61.). Dandanes je njegovo ime znano po vsem svetu, koder se z upanjem in strahom spremljajo londonska mirovna pogajanja. Novaković je prvi srbski delegat; njegova beseda, ki jo je del Rešid-paši: „Suspendu est suspendu“, je postala krilata. Pred letom dni pa, ko smo v Zagrebu obhajali njegovo sedemdesetletnico, nas je le malo poznalo tega srbskega učenjaka, predsednika Akademije in političarja, ki je bil parkrat ministrski predsednik. Lahko se reče, da je nebroj njegovih učenih, zlasti zgodovinskih del; naj naštejemo le nekatere: „S arheološke izložbe u Kijevu“ (1874). — „Udava itd.“ (Prilog k poznavanju srednje-vekovnog parničnog postupka u Srbiji. 1892). — „Carigradska patriaršija i pravoslavlje u evropskoj Turskoj“ (1895). — „Zakonik Stefana Dušana, cara srpskog“ (1898). — „Balkanska pitanja o balkanskom poluostrvu 1886–1905“ (1906). — „Ustavno pitanje i zakoni Karagjorgjeva vremena 1805–1811“ (1907). — „Katolička crkva u Srbiji. Pisma vladike J. J. Stroßmayera 1881–1885“ (1907). — „Prilep u prvoj polji XIV. veka“ (1909). — „Vaskrs države srpske i njegovi istorici“ (1910). — „Najnovija balkanska kriza i srpsko pitanje“ (1910). — „Nekolika teža pitanja srpske istorije“ (1912). — „Die Wiedergeburt des serbischen Staates 1804–1813“ (Sarajevo, 1912). — „Dvadeset godina ustanovne politike u Srbiji 1883–1903“ (1912). — Po vsej svoji kulturni in politični prošlosti je bil kakor poklican za vodstvo srbske delegacije v Londonu. Koncem septembra 1912 smo imeli priliko ga pozdraviti v Ljubljani. — **Kosovo**. (Slike znamenitih krajev na Kosovem Polju). Razvaline **Zvečana**

(str. 59) so blizu Mitrovice nad reko Ibrom na kopastem brdu; krševit svet; stena se dviga nad steno, kamen nad kamnom; pomeri s prstom na najvišjega in — tako se zdi — porušiti se morajo velikani v Ibar. S tega mesta je Štefan Nemanja zasnoval slavo srednjeveškega Srbstva (1170). — **Monastir Gračanica** (str. 51) je eno uro oddaljen od Prištine. Znameniti so v njej živopisi (slike), na pr. kralj Milutin v naravni velikosti. Dve leti je tu počivalo truplo cara **Lazarja**. — Jugoiztočno od Prištine leži **Janjevo**, v srednjem veku znatno rudarsko mesto (str. 54). Bila je tu latinska in saska kolonija; to je osamljen katoliški kraj na Kosovem Polju; prebivalci se imenujejo „latine“. Še dandanes lijejo tu rude. — Največja reka Kosovega Polja je **Sitnica** (str. 57), ki teče po njem 60 km; vsako leto preplavi polje ter mu s tem daje rodovitnost. Izliva se v Ibar. Največji njen pritok je **Lab**. Tu so se vršili dogodki l. 1389. — **Dečani** „visoki“, „sveti“: monastir pri Prizrenu, ustanova (zadužbina) kralja Štefana Dečanskega (str. 64). Samostan je bil za gospostva turškega pod zaščito rusko; zato Turki edino v tem samostanu niso mogli zabraniti zvonjenja; vsi drugi pravoslavni so v Turčiji morali pogrešati zvonov; zdaj jim bodo kmalu zazvonili novi. Naravno, da je kosovski seljak videl visok vzor v mogočni Rusiji, ki je pravoslavni cerkvi edina očuvala glas zvonov. Kraljevski junak **Nikita** poje:

Onamo, onamo, za brda ona
kazuju, da je zeleni gaj,
pod kim se dižu Dečani sveti:
molitva u njih prisvaja raj.

VISOKI DEČANI.